

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ, ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ & ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΙΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΤΙΤΛΟ:

**«Προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στο πλαίσιο
της Ευρωπαϊκής Ένωσης μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας»**

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Σ. ΜΠΑΡΤΖΩΚΑΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ:
κα. ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΝΑΣΚΟΥ ΠΕΡΡΑΚΗ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2014

Περιεχόμενα

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΤΜΗΣΕΩΝ	3
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	4
1. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ.....	5
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	5
Το ζήτημα της κατοχύρωσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων στα πλαίσια της Ε.Ε.	5
2. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	9
ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ.....	9
2. 1. Η Συνθήκη του Μάαστριχτ.....	10
2.2. Η Συνθήκη του Άμστερνταμ.....	11
2.2.1. Η αρχή της ισότητας	12
2.2.2. Ο εμπλουτισμός των κοινωνικών δικαιωμάτων	13
2.3. Η Συνθήκη της Νίκαιας - Ο Ευρωπαϊκός Χάρτης των θεμελιωδών δικαιωμάτων του Ανθρώπου.....	15
2.3.1. Περιεχόμενο του Χάρτη Θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου	17
2.3.2. Τα Όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως αποδέκτες του Χάρτη	19
2.4. Η Συνθήκη της Λισαβόνας	21
2.4.1. Η μεταρρυθμιστική Συνθήκη και η δεσμευτικότητα του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου	23
3. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ.....	25
Η ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ	25
3.1. Η προσχώρηση της Ε.Ε. στην ΕΣΔΑ.....	25
3.2. Το πεδίο εφαρμογής του χάρτη.....	29
4. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	31
Η ΠΡΑΣΙΝΗ ΒΙΒΛΟΣ	31
4.1. Τα πέντε θεμελιώδη δικαιώματα σύμφωνα με την πράσινη βίβλο.....	33
5. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ	35
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ.....	35
5.1. ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΠΕΡΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ.....	35
5.2. Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ	36
6. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ	39
Συμπέρασμα.....	39
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	41

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΤΜΗΣΕΩΝ

Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΔΕΕ	Δικαστήριο Ευρωπαϊκής ένωσης
ΔΕΚ	Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του ανθρώπου
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕυρΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕυρΚοινβ	Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο
ΚΕΠΠΑ	Κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας της ΕΕ
ΣΕΚ	Συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας
ΣΕΚΑΕ	Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας
ΣΕΚΑΧ	Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα
ΣΕΟΚ	Συνθήκη Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας
ΣυνθΑ	Συνθήκη του Άμστερνταμ
ΣυνθΕΕ	Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή ένωση
ΣυνθΕΚ	Συνθήκη περί Ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας
ΣυνθΛ	Συνθήκη της Λισαβόνας
ΣυνθΛΕΕ	Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΧΘΔ	Χάρτης Θεμελιωδών δικαιωμάτων

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα έρευνα επικεντρώνεται στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου στα πλαίσια της Ε.Ε. και κυρίως στις σημαντικές νομοθετικές αλλαγές που επέρχονται σε αυτόν τον τομέα με τη Συνθήκη της Λισαβόνας. Αρχικά ερευνάται η ιστορική πορεία της θεσμικής κατοχύρωσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ε.Ε. μέσα από την αναδρομή στα ιδρυτικά κείμενα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, όπου και διαπιστώνεται η απουσία οποιασδήποτε λογικής καταλόγου θεμελιωδών δικαιωμάτων, γεγονός το οποίο χωρίς αμφιβολία λειτουργεί ως ανασταλτικός παράγοντας για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Ως εκ τούτου, οι συνθήκες της Ε.Ε. που ακολουθούν, οι οποίες συγκαταλέγονται στο πρωτογενές κοινοτικό δίκαιο, όπως η Συνθήκη του Μάαστριχτ και η Συνθήκη του Άμστερνταμ, αποτυπώνουν γραπτώς θεμελιώδη δικαιώματα και αρχές κοινοτικού δικαίου. Ωστόσο, προκειμένου να αντιμετωπιστεί το έλλειμμα σε επίπεδο ολοκληρωμένης προστασίας, το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στη δημιουργία ενός «Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων των πολιτών της Ε.Ε.», ο οποίος θα καλύπτει όλο το φάσμα των πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων των ευρωπαϊκών πολιτών. Συγκεκριμένα, η πρωτοβουλία για την εκπόνηση του ως άνω Χάρτη, εκδηλώνεται στη Σύνοδο Κορυφής της Κολωνίας τον Ιούνιο του 1999 και εγκρίνεται στη Σύνοδο Κορυφής της Νίκαιας της 7ης Δεκεμβρίου 2000. Αξίζει να σημειωθεί, πως αντίθετα με όσα προέβλεπε το Σχέδιο Συντάγματος, ο Χάρτης δεν ενσωματώνεται στο κείμενο των Συνθηκών, αλλά επισυνάπτεται στις Συνθήκες. Η μεγάλη αλλαγή, επέρχεται με τη Συνθήκη της Λισαβόνας η οποία δεν συμπεριλαμβάνει το Χάρτη στο κείμενό της, αλλά αναφέρει ρητά ότι ο Χάρτης Θεμελιωδών δικαιωμάτων έχει την ίδια νομική αξία με τις Συνθήκες. Επιπρόσθετα, εισάγει το Χάρτη στο πρωτογενές δίκαιο και καθιερώνει τη δυνατότητα της Ε.Ε. να τηρήσει την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Ωστόσο, παρά την αύξηση της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, με την έναρξη ισχύος του Χάρτη περιπλέκεται περισσότερο το ήδη πολυεπίπεδο σύστημα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ε.Ε.

1. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Το ζήτημα της κατοχύρωσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων στα πλαίσια της Ε.Ε.

Με την ίδρυση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ανατέθηκε στα θεσμικά τους όργανα η άσκηση εξουσιών των ίδιων των συνεργαζόμενων κρατών, ήτοι, αρμοδιοτήτων νομοθετικών, εκτελεστικών, αλλά και δικαστικών. Διαμορφώθηκε, συνεπώς παράλληλα προς τις επιμέρους εθνικές έννομες τάξεις, μια κοινοτική έννομη τάξη¹. Μοιραία ανέκυψε στη συνέχεια το ερώτημα εάν υφίστανται εδώ οι αναγκαίες εγγυήσεις, τις οποίες συναντά κανείς στις παραδοσιακές έννομες τάξεις των σύγχρονων δημοκρατικών κρατών.

Οι εγγυήσεις που συνοδεύουν την άσκηση των κρατικών αρμοδιοτήτων οποιασδήποτε σύγχρονης δημοκρατικής χώρας, λαμβάνουν από τη μία τη μορφή της διάκρισης των εξουσιών, και από την άλλη της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Τα θεμελιώδη δικαιώματα καταγράφονται συνήθως σε έναν κατάλογο, που ενσωματώνεται στο Σύνταγμα της χώρας ή συνοδεύει το Σύνταγμα αυτό και διαθέτει κατά κανόνα αυξημένη τυπική ισχύ έναντι κάθε άλλης νομοθετικής και υποδεέστερης αυτής νομοθετικής κρατικής πράξης.

Ανατρέχοντας κανείς στα ιδρυτικά κείμενα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων διαπιστώνει εύκολα ότι λείπει οποιαδήποτε λογική καταλόγου θεμελιωδών δικαιωμάτων, από τη μια διότι συνειδητά δεν υιοθετήθηκε η έννοια ενός συνταγματικού κειμένου, και από την άλλη διότι η κατάρτιση ενός τέτοιου καταλόγου δεν θεωρήθηκε κατ' αρχήν αναγκαία, λόγω του κατά βάση οικονομικού προσανατολισμού της Ε.Ε. και του κυρίαρχου σκοπού αυτής που αποτέλεσε κατ' αρχήν η οικονομική ενοποίηση των Κοινοτήτων. Εντελώς σποραδικά και αποσπασματικά κατοχυρώθηκαν ορισμένες αρχές όπως αυτή της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών στον εργασιακό χώρο (άρθρο 141 ΣΕΚ) και η απαγόρευση διακρίσεων λόγω ιθαγένειας (άρθρο 121 ΣΕΚ). Η

---

¹ Βλ. ΔΕΚ,15.7.1964,Costa/ENEL,6/64 ελλΣυλλ 1954-1964,1191 επ.

έλλειψη ειδικής μέριμνας για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο δεν προκάλεσε κατ' αρχήν ιδιαίτερο προβληματισμό . Ωστόσο πολύ σύντομα έγινε αντιληπτό ότι τα κοινοτικά μέτρα που λαμβάνονται επηρεάζουν τα φυσικά και νομικά πρόσωπα των κρατών μελών όχι μόνον σε οικονομικό επίπεδο, αλλά και σε όλα τα επίπεδα της προσωπικής ζωής τους.

Στις 5.4.1977 με κοινή δήλωσή τους η Συνέλευση, το Συμβούλιο και η Επιτροπή, υπογράμμισαν την πρωταρχική σημασία που αποδίδουν στο σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως απορρέουν από τα συντάγματα των κρατών μελών και την ΕΣΔΑ και διαβεβαίωσαν όλες τις πλευρές ότι κατά την άσκηση των εξουσιών τους σέβονται και θα εξακολουθούν να σέβονται τα δικαιώματα αυτά². Αργότερα το 1989 ακολούθησε η σύνταξη ενός καταλόγου θεμελιωδών δικαιωμάτων από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, η οποία έλαβε τη μορφή μιας «Διακήρυξης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και Ελευθεριών». Η πολιτική σημασία των ως άνω κειμένων ήταν μεγάλη, η νομική τους ωστόσο δεσμευτικότητα ήταν σχεδόν ανύπαρκτη, καθόσον δεν μπορεί να γίνει επίκληση των διατάξεών τους ενώπιον των δικαστηρίων και δεν μπορούν να αποτελέσουν μέτρο κρίσης για τον έλεγχο νομιμότητας των πράξεων των οργάνων της Ε.Ε.

Έτσι στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν υπήρξε νομοθετικό κείμενο προστασίας των ανθρωπίνων θεμελιωδών δικαιωμάτων. Αντιστάθμισμα στην ανεπάρκεια προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτέλεσε το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ), το οποίο διαμόρφωσε σταδιακά έναν νομολογιακό κατάλογο θεμελιωδών δικαιωμάτων, ο οποίος εμπλουτίστηκε με πολλά δικαιώματα, τα οποία τα Δικαστήρια αντλούσε κυρίως από τις εθνικές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών και από διεθνείς συμβάσεις που αφορούν την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στις οποίες συνέπραξαν και προσχώρησαν τα κράτη μέλη. Η κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων ενισχύθηκε λοιπόν σε μεγάλο βαθμό με τη διεθνή διάσταση της προστασίας τους, χάρη σε ποικίλες διεθνείς συνθήκες και στην παρουσία και λειτουργία διεθνών Δικαστηρίων, ειδικά δε στην Ευρώπη, λόγω

---

² ΕΕ C 103/27.4.1977

της ΕΣΔΑ και του Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Στρασβούργου (ΕΔΔΑ). Τα κατ' ιδίαν κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχοντας κυρώσει την ΕΣΔΑ υπόκεινται στην δικαιοδοσία του ΕυρΔΔΑ για σχετικές παραβάσεις αυτών των δικαιωμάτων.

Το ΔΕΚ κατά το παρελθόν, ασχολούμενο παρεμπιπτόντως με ζητήματα σχετικά με την έννομη τάξη και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εξέδωσε αποφάσεις υπέρ της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δεχόμενο κατά περίπτωση, ότι ο κοινοτικός νόμος δεν μπορεί να υπερβαίνει τα προστατευόμενα ανθρώπινα δικαιώματα, καθώς επίσης ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα αποτελούν αναπόσπαστο μέρος των γενικών αρχών του δικαίου, την τήρηση του οποίου κατοχυρώνει, έχοντας νομολογήσει ότι οι αρχές αυτές πρέπει να γίνονται σεβαστές. Μολονότι δεν υπήρχε όργανο ελέγχου των αρχών της δίκαιης δίκης στο πλαίσιο της κοινοτικής έννομης τάξης. Ελλείπει κάθε σχετικής διάταξης, το ΔΕΚ αποτέλεσε, εν τοις πράγμασι, την κύρια πηγή προστασίας του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, σε επίπεδο κοινοτικού δικαίου.

Ως εκ τούτου το σύστημα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην κοινοτική έννομη τάξη διαπλάστηκε μέσα από μια πλούσια νομολογία, η οποία πηγάζει από τις κοινές παραδόσεις των κρατών μελών και τα διεθνή κείμενα, ιδιαίτερα αυτό της ΕΣΔΑ. Θεμελιώδη δικαιώματα που συγκαταλέγονται μεταξύ των κοινών συνταγματικών παραδόσεων των κρατών μελών, αλλά έχουν αποτυπωθεί στα κείμενα της ΕΣΔΑ, διατυπώθηκαν από το ΔΕΚ ως γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου.

Στον κατάλογο των δικαιωμάτων αυτών συγκαταλέγονται το δικαίωμα της ιδιοκτησίας, η ελεύθερη άσκηση επαγγελματικής δραστηριότητας, η ελευθερία της έκφρασης, η συνδικαλιστική και η θρησκευτική ελευθερία, ο σεβασμός της ιδιωτικής ζωής, η αρχή της μη αναδρομικότητας των ποινικών νόμων, το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, σε συνδυασμό με το δικαίωμα σε αποτελεσματική δικαστική προστασία και η αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege*.

Προκειμένου να αντιμετωπιστεί το έλλειμμα σε επίπεδο ολοκληρωμένης προστασίας και καταγραφής των θεμελιωδών δικαιωμάτων στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το ενδιαφέρον επικεντρώθηκε αρχικώς στην εκπόνηση ενός «Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων των πολιτών της

Ε.Ε.», που θα αφορούσε στις σχέσεις του με τους φορείς της ευρωπαϊκής βαθμίδας εξουσίας και θα υποβαλλόταν για έγκριση στους αρχηγούς των κρατών και Κυβερνήσεων στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Νίκαιας.

Πράγματι, το Δεκέμβριο του 2000 στην Νίκαια, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Συμβούλιο και το Ευρωκοινοβούλιο από κοινού συνυπέγραψαν το Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. Ο Χάρτης αυτός. Όπως λεπτομερώς θα παραθέσουμε παρακάτω, καλύπτει όλο το φάσμα των πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων των ευρωπαϊών πολιτών, ενώ εμπνέεται από τρεις μεγάλες κατηγορίες πηγών. Τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, από διεθνείς συνθήκες, που προστατεύουν τα ανθρώπινα δικαιώματα, ιδιαίτερα όμως από την ΕΣΔΑ και τέλος από τη σχετική με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων νομολογία του ΔΕΚ.

Στη συνέχεια με την μεταρρυθμιστική Συνθήκη (Συνθήκη της Λισαβόνας), όπως θα δούμε παρακάτω, ο Χάρτης απέκτησε νομικό κύρος πρωτογενούς δικαίου (άρθρο 6 Ι ΣΕΕ/Λ), και εξισώθηκε με αυτό τον τρόπο από άποψη τυπικής ισχύος προς το πρωτογενές δίκαιο της Ένωσης.

2. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Ο βασικός πυρήνας του πρωτογενούς κοινοτικού δικαίου απαρτίζεται από τις τρεις ιδρυτικές των Κοινοτήτων συνθήκες, δηλαδή την ΣΕΚΑΧ (1951/52) και τις ΣΕΟΚ και ΣΕΚΑΕ (1957/58). Οι τρεις Ευρωπαϊκές Κοινότητες δημιουργήθηκαν βάσει αυτών των τριών συνθηκών, οι οποίες επέχουν επίσης, τηρουμένων των αναλογιών, τη θέση του συντάγματος για τις Κοινότητες που ιδρύουν. Στο πρωτογενές δίκαιο εντάσσονται ακόμη όλες οι αναθεωρήσεις των αρχικών συνθηκών, τα Παραρτήματα και τα Πρωτόκολλα που τις συνοδεύουν, όπως και οι συμφωνίες ένταξης των νέων κρατών μελών. Σε αυτές συγκαταλέγεται η Συνθήκη του Μάαστριχτ ή αλλιώς και Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (1992), η Συνθήκη του Άμστερνταμ (1997), η Συνθήκη της Νίκαιας, καθώς και η Συνθήκη της Λισσαβόνας (2007) , η οποία αναφέρεται και ως μεταρρυθμιστική συνθήκη, δυνάμει της οποίας η Ευρωπαϊκή Ένωση απέκτησε νομική προσωπικότητα και ανέλαβε τις αρμοδιότητες που είχε προηγουμένως η Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

Παρακάτω θα γίνει μία προσπάθεια συνοπτικής παρουσίασης των σημείων των προαναφερόμενων Συνθηκών τα οποία αφορούν στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης και σε ποιο βαθμό αποτυπώθηκαν γραπτώς σε καθεμία από αυτές, δηλαδή σε επίπεδο πρωτογενούς δικαίου, θεμελιώδη δικαιώματα και αρχές του κοινοτικού δικαίου.

2. 1. Η Συνθήκη του Μάαστριχτ

Με τη συνθήκη του Μάαστριχτ ή αλλιώς Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, συμπεριλήφθηκε στις κοινές διατάξεις της Συνθήκης το άρθρο ΣΤ&2, το οποίο ορίζει ότι *«η Ένωση σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, που υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950, και όπως προκύπτουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, ως γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου»*. Η συγκεκριμένη πρόβλεψη αποτελεί ένα αρχικό βήμα στην γραπτή αναγνώριση της υποχρέωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων με ρητή αναφορά στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, καθώς και στις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών ως γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου. Η σημασία όμως αυτής της αναφοράς περιορίζεται αφενός μεν από το γεγονός ότι σύμφωνα με το άρθρο Λ ΣυνθΕΕ δεν εμπίπτει στην αρμοδιότητα του ΔΕΚ, και ως εκ τούτου πρακτικά η Ευρωπαϊκή Ένωση υπό ευρεία έννοια δεν υπόκειται σε έλεγχο για τυχόν παραβιάσεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων, αφετέρου δε, διακηρύσσει τα θεμελιώδη δικαιώματα, παραπέμποντας ταυτόχρονα στο άγραφο δίκαιο για τη διαμόρφωση του συστήματος προστασίας τους, χωρίς να προχωρά σε εξειδίκευση και καταγραφή αυτών. Άλλωστε στην αρμοδιότητα του ΔΕΚ δεν εμπίπτουν ούτε οι διατάξεις που αφορούσαν τον δεύτερο και τρίτο πυλώνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ήτοι της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφαλείας (ΚΕΠΠΑ) και τη Συνεργασία στους τομείς της Δικαιοσύνης και των Εσωτερικών Υποθέσεων παρά τις ρητές αναφορές που γίνονται σε αυτούς για την ανάγκη σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων³.

---

³ Βλ. άρθρο Ι.1&2 Τίτλος V της Συνθήκης ΚΕΠΠΑ όπου μεταξύ των στόχων της ΚΕΠΠΑ αναφέρει «την ανάπτυξη και την εδραίωση της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου, καθώς και το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών» και στο άρθρο Κ.2&1 τίτλος VI συνεργασία στη δικαιοσύνη και στις εσωτερικές υποθέσεις, όπου αναφέρει ότι τα θέματα όπου εφαρμόζεται η συνεργασία «εξετάζονται σύμφωνα με τις διατάξεις της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των θεμελιωδών Ελευθεριών, που υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950 και της Σύμβασης για το Νομικό Καθεστώς των Προσφύγων της 28^{ης} Ιουλίου 1951...»

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η Συνθήκη του Μάαστριχτ παρά την προαναφερόμενη προσθήκη στις κοινές διατάξεις της Συνθήκης στην ουσία εξαιρεί από τη δικαιοδοσία του ΔΕΚ έναν τομέα, τον οποίο το ίδιο το Δικαστήριο έχει αναγνωριστεί, διακηρύξει και διαμόρφωσε μέσα από τη νομολογία του.

Στην ουσία και μετά την Συνθήκη του Μάαστριχτ τα θεμελιώδη δικαιώματα εξακολουθούν να διασφαλίζονται στην κοινοτική έννομη τάξη από το ίδιο το ΔΕΚ, με αναφορές στις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου, και μέσω αυτών στις διατάξεις της ΕΣΔΑ.

2.2. Η Συνθήκη του Άμστερνταμ

Η Συνθήκη του Άμστερνταμ πέτυχε χωρίς αμφιβολία μία σημαντική πρόοδο σε ό,τι αφορά την αποτύπωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο γραπτό και ειδικά στο πρωτογενές κοινοτικό δίκαιο. Είχε προηγηθεί μία μακρά περίοδος ανυπαρξίας γραπτών κανόνων στον τομέα της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, την οποία διέκοψε η Συνθήκη του Άμστερνταμ μέσα από μια σειρά τροποποιήσεων, που αναβάθμισαν και ενίσχυσαν τα θεμελιώδη δικαιώματα⁴. Επιπλέον ενίσχυσε τη σχετική αρμοδιότητα του ΔΕΚ, χωρίς όμως να φτάνει στο σημείο να υποκαθιστά την νομολογία του.

Η Συνθήκη του Άμστερνταμ προχωρά πέρα από τις διακηρύξεις για τις γενικές διατάξεις που συμπεριλαμβάνουν το σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών στις αρχές που αποτελούν τις βάσεις της Ένωσης, μαζί με τις αρχές της δημοκρατίας, της ελευθερίας και του κράτους δικαίου και αναβαθμίζει το ρόλο τους, ανάγοντας το σεβασμό τους σε βασική προϋπόθεση ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση⁵.

Στο άρθρο 49 της ΣυνθΕΕ αναφέρεται ρητά ότι κάθε ευρωπαϊκό κράτος το οποίο σέβεται τις αρχές που καθορίζονται στο άρθρο 6 παρ.1 μπορεί να ζητήσει να γίνει μέλος της Ένωσης. Ο σεβασμός της δημοκρατίας και του

---

⁴ Ρεββέκας Εμμαν.Παπαδοπούλου, Δικαιώματα ανθρώπου, Τριμηνιαία Επιθεώρηση Ατομικών και Κοινωνικών Δικαιωμάτων, Τόμος III, Νο 12/2001, σελ.1057 επ.

⁵ Βλ.ό.π. Ρεββέκας Εμμαν.Παπαδοπούλου,σελ. 1059 επ.

κράτους δικαίου αποτελούσε πάντοτε προϋπόθεση για την προσχώρηση στην ΕΕ, αλλά η ρητή αναφορά της στην Συνθήκη, πέραν του ότι ενέχει συμβολική αξία, προβάλλει ακόμη πιο έντονα την εικόνα της ΕΕ ως χώρου ελευθερίας, δικαιοσύνης και δημοκρατικότητας.

Άλλωστε ο σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων διασφαλίζεται μέσω ενός μηχανισμού πολιτικού ελέγχου. Σύμφωνα με το άρθρο 7 της ΣυνθΕΕ προβλέπεται διαδικασία βάσει της οποίας το Συμβούλιο, υπό τη σύνθεση αρχηγών κρατών ή κυβερνήσεων, διαπιστώνει τυχόν σοβαρή ή διαρκή παραβίαση των αρχών αυτών εκ μέρους των κρατών μελών. Στην περίπτωση που διαπιστωθεί παραβίαση των αρχών από κράτος μέλος μπορεί να επιβληθούν στο κράτος αυτό κυρώσεις που συνίστανται *«στην αναστολή ορισμένων δικαιωμάτων τα οποία απορρέουν από την εφαρμογή της παρούσας Συνθήκης ως προς το εν λόγω κράτος μέλος, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος ψήφου στο Συμβούλιο, ενώ όμως παράλληλα οι υποχρεώσεις του εν λόγω κράτους εξακολουθούν να το δεσμεύουν (...)*»

Με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ επετεύχθη η ένταξη στο πρωτογενές κοινοτικό δίκαιο ορισμένων θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως επίσης η εξειδίκευση ή επέκταση όσων ήδη αναφέρονταν σε προγενέστερες συνθήκες.

2.2.1. Η αρχή της ισότητας

Με τη συνθήκη του Άμστερνταμ προστέθηκε στη συνθήκη για την ΕΚ το άρθρο 6^Α, με το οποίο η αρχή της μη διάκρισης διευρύνεται πέραν των περιπτώσεων της ιθαγένειας και στις διακρίσεις λόγω φύλου, φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού. Ιδιαίτερης σημασίας είναι το γεγονός ότι η διάταξη αυτή της Συνθήκης δεν αρκείται μόνο στην απαγόρευση των διακρίσεων, αλλά προβλέπει και τη λήψη μέτρων από το Συμβούλιο για την καταπολέμησή τους.

Αναφορικά με το ειδικότερο ζήτημα της ισότητας μεταξύ αντρών και γυναικών πραγματοποιήθηκαν σημαντικά βήματα, καθώς στο άρθρο 2 ΣυνθΕΚ προστέθηκε στην αποστολή της Κοινότητας «η ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών», ενώ στην παράγραφο 2 του άρθρου 3 της ΣυνθΕΚ

προβλέπεται ότι «η Κοινότητα επιδιώκει να εξαλειφθούν οι ανισότητες και να προαχθεί η ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών».

Στα πλαίσια αυτά η Κοινότητα ανέλαβε θετική δράση με στόχο την εξάλειψη των διακρίσεων και προς την κατεύθυνση της διεύρυνσης του πεδίου της ισότητας των δύο φύλων. Έτσι ενώ το παλαιό άρθρο 119 αρκείτο στη διακήρυξη της αρχής της ισότητας της αμοιβής για όμοια εργασία ή για εργασία της αυτής αξίας, το άρθρο 141 παρ.3 προβλέπει πλέον ότι το Συμβούλιο *«θεσπίζει μέτρα με τα οποία εξασφαλίζεται η εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης, συμπεριλαμβανομένης της αρχής της ισότητας αμοιβής για όμοια εργασία ή για εργασία της αυτής αξίας»*. Συνάγεται, λοιπόν το συμπέρασμα ότι η διασφάλιση της ισότητας των δύο φύλων και των ίσων ευκαιριών δεν επαφίεται πλέον στη διακριτική ευχέρεια των κρατών μελών, αλλά ανατίθεται στο Συμβούλιο η λήψη μέτρων προς την κατεύθυνση αυτή.

Στο άρθρο 141 προστέθηκε και η παράγραφος 4, η οποία αποβλέπει στην «έμπρακτη εξασφάλιση της πλήρους ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών στην εργασία». Στη διάταξη αυτή διευκρινίζεται ότι «η αρχή της ίσης μεταχείρισης δεν εμποδίζει τα κράτη μέλη να διατηρήσουν ή να θεσπίσουν μέτρα που προβλέπουν τα ειδικά πλεονεκτήματα, τα οποία διευκολύνουν το λιγότερο εκπροσωπούμενο φύλο να συνεχίσει μια επαγγελματική δραστηριότητα ή προλαμβάνουν ή αντισταθμίζουν τα μειονεκτήματα στην επαγγελματική σταδιοδρομία».

2.2.2. Ο εμπλουτισμός των κοινωνικών δικαιωμάτων

Η ΣυνθΑ έφερε σημαντική πρόοδο στον τομέα των κοινωνικών δικαιωμάτων. Τα κράτη μέλη επιβεβαίωσαν την προσήλωσή τους στα θεμελιώδη κοινωνικά δικαιώματα και την προώθηση ενός υψηλού επιπέδου απασχόλησης και κοινωνικής προστασίας. Η Συνθήκη του Άμστερνταμ ανήγαγε το δικαίωμα στην απασχόληση σε θεμελιώδες δικαίωμα και διέγραψε τη στρατηγική και τις δράσεις που πρέπει να αναληφθούν από την κοινότητα και τα κράτη μέλη, με στόχο την επίτευξη υψηλού επιπέδου απασχόλησης (άρθρο 127 παρ.1). Ο στόχος αυτός πρέπει επιπλέον να λαμβάνεται υπόψη

κατά τη χάραξη και εφαρμογή των κοινοτικών και πολιτικών δραστηριοτήτων (άρθρο 127 παρ.2), διατρέχοντας με τρόπο οριζόντιο την κοινοτική έννομη τάξη. Είναι χαρακτηριστικό ότι η Συνθήκη απαιτεί τη λήψη θετικών μέτρων και τη χάραξη συνδυασμένης στρατηγικής εκ μέρους των εθνικών και κοινοτικών οργάνων στον τομέα της απασχόλησης (άρθρο 125).

Στα κοινωνικά δικαιώματα αναφέρεται και το περιεχόμενο του άρθρου 136 παρ.1, καθώς διακηρύσσει ότι η Κοινότητα και τα κράτη μέλη στοχεύουν στην προώθηση της απασχόλησης, τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας, ώστε να καταστήσουν δυνατή την εναρμόνισή τους με παράλληλη διατήρηση της προόδου, την κατάλληλη κοινωνική προστασία, τον κοινωνικό διάλογο και την επίτευξη των ανθρωπίνων πόρων που θα επιτρέψουν ένα υψηλό και διαρκές επίπεδο απασχόλησης και την καταπολέμηση του αποκλεισμού. Το άρθρο 138 αναφέρεται στην προώθηση από την Επιτροπή της διαβούλευσης και γενικότερα του διαλόγου μεταξύ των κοινωνικών εταίρων, ενώ σύμφωνα με το άρθρο 137 υποστηρίζεται και συμπληρώνεται η δράση των κρατών μελών στους τομείς που άπτονται της κοινωνικής πολιτικής, όπως τη βελτίωση του περιβάλλοντος και των όρων εργασίας, αλλά και των ίσων ευκαιριών.

2.2.3. Τα δικαιώματα του διοικουμένου έναντι της κοινοτικής Διοίκησης

Σημαντική ήταν και η διακήρυξη με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ ορισμένων θεμελιωδών δικαιωμάτων που αφορούν και οριοθετούν τη σχέση του κοινοτικού διοικουμένου με την κοινοτική διοίκηση.

Έτσι με το άρθρο 21 της ΣυνθΕΚ , προστέθηκε τρίτη παράγραφος με την οποία αναγνωρίστηκε το δικαίωμα των πολιτών να απευθύνονται γραπτώς σε οποιοδήποτε από τα όργανα, σε μία από τις αναφερόμενες στο άρθρο 314 γλώσσες και να παίρνει απάντηση στην ίδια γλώσσα.

Με το άρθρο 255 ΣυνθΕΚ αναγνωρίζεται υπέρ των πολιτών το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου , του Συμβουλίου και της Επιτροπής.

Με το άρθρο 286 ΣυνθΕΚ κατοχυρώνεται η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα προβλέποντας ότι οι κοινοτικές πράξεις για την προστασία του ατόμου όσον αφορά την επεξεργασία κι την ελεύθερη

κυκλοφορία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα , εφαρμόζονται και στα όργανα και οργανισμούς που έχουν ιδρυθεί με τη Συνθήκη.

Η αναγνώριση των παραπάνω δικαιωμάτων πέρα από την συμβολική αξία τους έχουν και πρακτική αξία , αυξάνοντας την προστασία του κοινοτικού πολίτη έναντι της κοινοτικής διοίκησης από πράξεις των οργάνων και των οργανισμών του και κάνοντας την διοίκηση πιο προσιτή στον πολίτη.

2.3. Η Συνθήκη της Νίκαιας - Ο Ευρωπαϊκός Χάρτης των θεμελιωδών δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Ο Χάρτης των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η πρωτοβουλία για την εκπόνηση του οποίου εκδηλώθηκε στη Σύνοδο Κορυφής της Κολωνίας τον Ιούνιο του 1999, εγκρίθηκε στην τελική μορφή του κειμένου του στη Σύνοδο Κορυφής της Νίκαιας της 7^{ης} Δεκεμβρίου 2000.

Τα ζητήματα τα οποία απασχόλησαν έντονα και προβλημάτισαν την Συνέλευση αφορούσαν α) την εναρμόνιση του Χάρτη με τους ορισμούς των Συνθηκών, β) την μη διεύρυνση των αρμοδιοτήτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, γ) τη διαμόρφωση ενός αυτοτελούς συστήματος προστασίας δικαιωμάτων στο πλαίσιο της κοινοτικής έννομης τάξης, δ) τη σχέση του Χάρτη με την ΕΣΔΑ , ε) την αποφυγή ανάγκης αναθεώρησης του Συντάγματος των κρατών μελών και στ) την αποφυγή πρόσθετων δημοσιονομικών βαρών⁶.

Βασικό γνώμονα στην αντιμετώπιση των παραπάνω θεμάτων αποτέλεσε η φύση της Συνέλευσης και η δυνατότητες που διέθετε με βάση την εντολή που της δόθηκε. Ως εκ τούτου έπρεπε να κινηθεί αυστηρά στο πλαίσιο των Καταστατικών Συνθηκών της Ένωσης, χωρίς υπερβάσεις των προβλέψεων που αυτές περιλαμβάνουν, καθόσον κάτι τέτοιο θα ισοδυναμούσε με άσκηση πρωτογενούς εξουσίας.

Πράγματι η Συνέλευση κινήθηκε στα πλαίσια των Καταστατικών Συνθηκών της Ένωσης, αναγνωρίζοντας και περιλαμβάνοντας στο Χάρτη βασικές ελευθερίες και πολιτικά δικαιώματα που αναγνώρισαν οι Συνθήκες

---

⁶ Βλ. Γιώργος Παπαδημητρίου, *Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων – Σταθμός στη θεσμική ωρίμανση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, στο Ντάλης Σωτήρης (επιμ.), *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2001, σ.σ. 18 επ.

του Μάαστριχτ και του Άμστερνταμ⁷. Επιπλέον απέφυγε τον κίνδυνο διεύρυνσης των αρμοδιοτήτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ανάθεσης νέων καθηκόντων σε αυτή, ορίζοντάς το αυτό ρητά στο άρθρο 51 του Χάρτη⁸.

Ο Χάρτης εμπνέεται από τρεις μεγάλες κατηγορίες πηγών, i) από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, ii) από διεθνείς συνθήκες, που προστατεύουν τα ανθρώπινα δικαιώματα και κυρίως από την ΕΣΔΑ και τα πρωτόκολλά της, καθώς και iii) και από την σχετική με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων νομολογία του ΔΕΚ.

Στο προοίμιο του Χάρτη γίνεται λόγος για την κοινή πνευματική και ηθική κληρονομιά της Ευρώπης, η οποία εδράζεται στις αδιαίρετες και οικουμενικές αξίες της αξιοπρέπειας του ανθρώπου, της ελευθερίας, της ισότητας και της αλληλεγγύης και ερείδεται στις αρχές της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου. Τονίζεται η προσήλωση της Ένωσης στη διαφύλαξη και ανάπτυξη των κοινών αξιών, με σεβασμό στην πολυμορφία των πολιτισμών και των παραδόσεων των ευρωπαϊκών λαών αλλά και σημειώνεται η ανάγκη για ενίσχυση της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, υπό το πρίσμα των κοινωνικών αλλαγών, της κοινωνικής προόδου και των επιστημονικών και τεχνολογικών εξελίξεων.

Ο Χάρτης, όπως τροποποιήθηκε σε περιορισμένο βαθμό τον Δεκέμβριο του 2007 στο Στρασβούργο, αποτελεί το ισχύον σήμερα κείμενο, στο οποίο η Μεταρρυθμιστική Συνθήκη προσδίδει νομικό κύρος πρωτογενούς δικαίου.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι σε αντίθεση, πάντως, προς όσα προέβλεπε το Σχέδιο Συντάγματος, ο Χάρτης δεν ενσωματώνεται στο κείμενο των Συνθηκών, αλλά επισυνάπτεται στις Συνθήκες. Η διευθέτηση αυτή συνιστά θα έλεγε κανείς υποχώρηση, σε σύγκριση προς τη Συνταγματική Συνθήκη και οφείλεται κυρίως στην προσπάθεια της τελευταίας διακυβερνητικής διάσκεψης να απομακρυνθούν από τα αναθεωρημένα κείμενα των Συνθηκών όλα τα

---

⁷ Αναφέρεται χαρακτηριστικά στο άρθρο 52 παράγραφος 2 του Χάρτη ότι « Τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται στον παρόντα Χάρτη, και θεμελιώνονται στις κοινοτικές Συνθήκες ή στη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, ασκούνται υπό τους όρους και εντός των ορίων που καθορίζονται σε αυτές»

⁸ Πλέον συγκεκριμένα αναφέρει στην παράγραφο 2 του άρθρου 51 του Χάρτη «Ο παρών Χάρτης δεν δημιουργεί καμία νέα αρμοδιότητα και κανένα νέο καθήκον για την Κοινότητα και για την Ένωση και δεν τροποποιεί τις αρμοδιότητες και τα καθήκοντα που καθορίζονται από τις Συνθήκες».

στοιχεία που παραπέμπουν στο ύφος και στη δομή των παραδοσιακών συνταγμάτων. Οι πρακτικές συνέπειες της συγκεκριμένης μεταχείρισης του Χάρτη από τη Μεταρρυθμιστική Συνθήκη δεν επηρεάζουν την δεσμευτικότητά του, από τη στιγμή που ρητά εξισώνεται από άποψη τυπικής ισχύος προς το πρωτογενές δίκαιο της Ένωσης. Το γεγονός, πάντως, ότι ο Χάρτης δε συνιστά κατά κυριολεξία τμήμα του πρωτογενούς δικαίου της Ένωσης μπορεί να έχει συνέπειες στο πλαίσιο μιας μελλοντικής αναθεώρησης των Συνθηκών. Στην περίπτωση αυτή ο Χάρτης δεν μπορεί να ακολουθήσει την πορεία της ΣΕΕ και θα πρέπει να προβλεφθεί ξεχωριστή διαδικασία αναθεώρησής του.

2.3.1. Περιεχόμενο του Χάρτη Θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου

Ο Χάρτης κατατάσσει τα δικαιώματα που εγγυάται σε έξι νέες διακριτές θεματικές ενότητες- κεφάλαια. Στο 1^ο κεφάλαιο προστατεύεται η αξιοπρέπεια του ανθρώπου και περιλαμβάνει τα άρθρα από 1 έως 5, και κατά σειρά στο πρώτο άρθρο το απαραβίαστο της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, στο δεύτερο άρθρο το δικαίωμα στη ζωή, στο τρίτο άρθρο το δικαίωμα στην ακεραιότητα του προσώπου, στο τέταρτο άρθρο η απαγόρευση βασανιστηρίων και απάνθρωπων ή εξευτελιστικών πινών ή μεταχείρισης, και στο πέμπτο άρθρο η απαγόρευση της δουλείας και της αναγκαστικής εργασίας.

Στο 2^ο κεφάλαιο στα άρθρα από 6 έως 19 προστατεύονται οι ελευθερίες και συγκεκριμένα στο έκτο άρθρο το δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια, στο έβδομο άρθρο ο σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, στο όγδοο άρθρο η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, στο ένατο άρθρο το δικαίωμα γάμου και το δικαίωμα ίδρυσης οικογένειας, στο δέκατο άρθρο η ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας, στο ενδέκατο άρθρο η ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης, στο δωδέκατο άρθρο η ελευθερία του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι, στο δέκατο τρίτο άρθρο η ελευθερία της τέχνης και της επιστήμης, στο δέκατο τέταρτο άρθρο το δικαίωμα εκπαίδευσης, στο δέκατο πέμπτο άρθρο η ελευθερία του επαγγέλματος και το δικαίωμα προς εργασία, στο δέκατο έκτο

άρθρο η επιχειρηματική ελευθερία, στο δέκατο έβδομο άρθρο το δικαίωμα ιδιοκτησίας στο δέκατο όγδοο άρθρο το δικαίωμα ασύλου, στο δέκατο ένατο άρθρο η προστασία σε περίπτωση απομάκρυνσης απέλασης και έκδοσης.

Στο 3^ο κεφάλαιο προστατεύεται η ισότητα και περιλαμβάνει τα άρθρο από 20 έως 26, και συγκεκριμένα στο άρθρο είκοσι η ισότητα έναντι του νόμου, στο άρθρο είκοσι ένα η απαγόρευση διακρίσεων, στο άρθρο είκοσι δύο η πολιτιστική, θρησκευτική και γλωσσική πολυμορφία, στο άρθρο είκοσι τρία η ισότητα ανδρών και γυναικών, στο άρθρο είκοσι τέσσερα τα δικαιώματα του παιδιού, στο άρθρο είκοσι πέντε τα δικαιώματα των ηλικιωμένων και στο άρθρο είκοσι έξι η ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες.

Στο 4^ο κεφάλαιο προστατεύεται η αλληλεγγύη όπως εξειδικεύεται στα άρθρα από 27 έως και 38. Στο άρθρο είκοσι επτά το δικαίωμα των εργαζομένων στην ενημέρωση και τη διαβούλευση στο πλαίσιο της επιχείρησης, στο άρθρο είκοσι οκτώ το δικαίωμα διαπραγμάτευσης και συλλογικών δράσεων, στο άρθρο είκοσι εννέα το δικαίωμα πρόσβασης στις υπηρεσίες ευρέσεως εργασίας, στο άρθρο τριάντα η προστασία σε περίπτωση αδικαιολόγητης απόλυσης, στο άρθρο τριάντα ένα οι δίκαιες και πρόσφορες συνθήκες εργασίας, στο άρθρο τριάντα δύο η απαγόρευση της εργασίας των παιδιών και προστασία των νέων στην εργασία, στο άρθρο τριάντα τρία η οικογενειακή ζωή και επαγγελματική ζωή, στο άρθρο τριάντα τέσσερα η κοινωνική ασφάλεια και κοινωνική αρωγή, στο άρθρο τριάντα πέντε η προστασία της υγείας, στο άρθρο τριάντα έξι η πρόσβαση στις υπηρεσίες γενικού οικονομικού ενδιαφέροντος, στο άρθρο τριάντα επτά η προστασία του περιβάλλοντος και στο άρθρο τριάντα οκτώ η προστασία του καταναλωτή.

Στο 5^ο κεφάλαιο προστατεύονται τα δικαιώματα των πολιτών στα άρθρα από 39 έως 46. Και ειδικότερα στο τριακοστό ένατο άρθρο το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, στο τεσσαρακοστό άρθρο το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές, στο τεσσαρακοστό πρώτο άρθρο το δικαίωμα χρηστής διοίκησης, στο τεσσαρακοστό δεύτερο άρθρο το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα, στο τεσσαρακοστό τρίτο άρθρο προβλέπεται ο διαμεσολαβητής, στο τεσσαρακοστό τέταρτο άρθρο το δικαίωμα αναφοράς, στο τεσσαρακοστό πέμπτο άρθρο η ελευθερία

κυκλοφορίας και διαμονής και στο τεσσαρακοστό έκτο άρθρο η διπλωματική και προξενική προστασία .

Στο 6^ο κεφάλαιο προστατεύεται η δικαιοσύνη στα άρθρα 47 έως 50, όπου στο άρθρο 47 το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου, στο 48 το τεκμήριο αθωότητας και του δικαιώματος της υπεράσπισης, στο άρθρο 49 οι αρχές της νομιμότητας και της αναλογικότητας αξιόποινων πράξεων και ποινών, στο άρθρο 50 το δικαίωμα του προσώπου να μη δικάζεται ή να μην τιμωρείται ποινικά δύο φορές για την ίδια αξιόποινη πράξη.

Τέλος στο 7^ο κεφάλαιο περιλαμβάνονται γενικές διατάξεις οι οποίες αφορούν στο πεδίο εφαρμογής του Χάρτη, στην εμβέλεια των διασφαλιζομένων δικαιωμάτων, στο επίπεδο προστασίας και στην απαγόρευση της κατάχρησης δικαιώματος.

2.3.2. Τα Όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως αποδέκτες του Χάρτη

Το άρθρο 51 του Χάρτη ορίζει ως αποδέκτες των υποχρεώσεων που θεσπίζει τα Όργανα (Institutions), Οργανισμοί (Agencies), Γραφεία (Offices) κτλ της ΕΕ. Αυτά έχουν την υποχρέωση να σέβονται τα δικαιώματα και τις αρχές και να προωθούν τις αρχές του Χάρτη. Θεσπίζεται έτσι ένας διπλός κανόνας. Αφενός ο κανόνας της «εσωτερίκευσης» (mainstreaming) των θεμελιωδών δικαιωμάτων και αρχών στα πλαίσια όλων των πολιτικών της ΕΕ και αφετέρου η υποχρέωση προώθησης των αρχών.

Όσον αφορά στην υποχρέωση εσωτερίκευσης, είναι σαφές ότι, όπως έχει ήδη συμβεί με την προστασία του περιβάλλοντος (άρθρο 11 ΣυνθΛΕΕ), την προστασία του καταναλωτή (άρθρο 12 ΣυνθΛΕΕ) και την προστασία της υγείας (άρθρο 168(1) ΣυνθΛΕΕ), τα Όργανα οφείλουν στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων τους να 7 προστατεύουν τα δικαιώματα και να μην παραγνωρίζουν τις αρχές του Χάρτη. Σε αντίθεση με την προστασία του περιβάλλοντος, του καταναλωτή και της υγείας, η οποία συνιστά κατευθυντήρια γραμμή για τη χάραξη Ενωσιακών πολιτικών, τα δικαιώματα του Χάρτη είναι άμεσα απαιτητά (το ίδιο δεν ισχύει για τις αρχές του Χάρτη). Συνεπώς, τόσο οι ιδιώτες (μη προνομιούχοι διάδικοι) όσο η Επιτροπή και οι

άλλοι προνομιούχοι διάδικοι, μπορούν πλέον να αξιώνουν δικαστικά, στα πλαίσια της αίτησης ακύρωσης (άρθρο 263 ΣυνθΛΕΕ) και, σπανιότερα, στα πλαίσια προσφυγής κατά παράληψης Οργάνου (άρθρο 265 ΣυνθΛΕΕ) την προστασία των δικαιωμάτων αυτών. Η σχετική αρμοδιότητα διευρύνεται μάλιστα βάσει της νέας διατύπωσης του άρθρου 263 ΣυνθΛΕΕ, η οποία διευρύνει το παραδεκτό αιτήσεων ακύρωσης από μη προνομιούχους διαδίκους και σε κανονιστικές πράξεις οι οποίες τους θίγουν άμεσα (αν και όχι ατομικά).

Όσον αφορά στην υποχρέωση προώθησης των αρχών του Χάρτη, αυτή αναλύεται εκτενέστερα στο άρθρο 52(5) του Χάρτη το οποίο προβλέπει ότι *«οι διατάξεις του παρόντος Χάρτη που περιέχουν αρχές μπορούν να εφαρμόζονται με νομοθετικές και εκτελεστικές πράξεις των θεσμικών και λοιπών οργάνων και οργανισμών της Ένωσης και με πράξεις των κρατών μελών όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης, κατά την άσκηση των αντίστοιχων αρμοδιοτήτων τους»*. Βασικός στόχος της διάταξης αυτής είναι να διακρίνει τα «δικαιώματα» τα οποία προστατεύονται άμεσα από τις «αρχές» η προστασία των οποίων απαιτεί τη νομοθετική ρύθμισή τους.⁷ Παράλληλα, η διάταξη είναι διατυπωμένη με τέτοιο τρόπο ώστε να μην μπορεί να θεωρηθεί ως βάση νέων αρμοδιοτήτων. Παρόλα αυτά, η παραπάνω διάταξη έχει τουλάχιστον τρεις συνέπειες. Πρώτον ανοίγει ένα νέο πεδίο κανονιστικής δράσης στα Όργανα, στα πλαίσια των ήδη υπάρχουσών αρμοδιοτήτων τους: ενώ μέχρι τώρα το περιεχόμενο των υιοθετούμενων νομοθετικών πράξεων είχε πρωταρχικά οικονομικό χαρακτήρα, μετά τη θέση σε ισχύ του Χάρτη, τα Όργανα θα μπορούν να νομοθετήσουν και σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Δεύτερον, για τα ζητήματα αυτά, το άρθρο 52(2) αναγνωρίζει ελεγκτική αρμοδιότητα του ΔΕΚ. Τρίτον, το άρθρο 52(2) θα μπορούσε ενδεχομένως να χρησιμεύσει ως συμπληρωματική νομική βάση και, σε κάθε περίπτωση, ως αιτιολόγηση για την ίδρυση Οργανισμών, Γραφείων, κτλ της ΕΕ για την προάσπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Είναι γεγονός ότι ο Οργανισμός για τα Θεμελιώδη Δικαιώματα της ΕΕ συστάθηκε (ως Παρατηρητήριο) και μεταμορφώθηκε σε Οργανισμό (Agency) βάσει του άρθρου 308 ΣυνθΕΚ (νυν 352 ΣυνθΛΕΕ), όμως ενδεχόμενη επέκταση των αρμοδιοτήτων του Οργανισμού ή η σύσταση άλλου παρόμοιου οργάνου

μπορεί να «πατήσει» και στην εν λόγω διάταξη.

2.4. Η Συνθήκη της Λισαβόνας

Η Μεταρρυθμιστική Συνθήκη υπογράφηκε στη Λισαβόνα στις 13.12.2007, για το λόγο αυτό άλλωστε είναι γνωστή και ως Συνθήκη της Λισαβόνας, και τέθηκε σε ισχύ την 1.12.2009⁹.

Η Συνθήκη της Λισαβόνας δεν αντικατέστησε τις υπάρχουσες συνθήκες, αλλά τις τροποποίησε, όπως όλες οι μέχρι τώρα αναθεωρήσεις πρωτογενούς δικαίου. Διατήρησε τον όρο Ευρωπαϊκή Ένωση και εισήγαγε μια μεγάλη – συνταγματικής βαρύτητας - μεταβολή με τη ρητή αναγνώριση της νομικής της προσωπικότητας¹⁰. Η αναγνώριση της διεθνούς νομικής προσωπικότητας της Ένωσης καθιστά την Ένωση αυτοτελή φορέα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων σε διεθνές επίπεδο και αποκτά αυτή σαφέστερα χαρακτηριστικά, τόσο έναντι τρίτων κρατών και των άλλων διεθνών οργανισμών, όσο και έναντι των ίδιων των πολιτών των κρατών μελών της. Έτσι ως φορέας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του διεθνούς δικαίου η Ένωση μπορεί να προβαίνει σε κάθε ενέργεια που αναγνωρίζει το δίκαιο αυτό. Ειδικότερα μπορεί να συνάπτει διεθνείς συμφωνίες με τρίτες χώρες ή άλλους διεθνείς οργανισμούς, οι οποίες δεσμεύουν τόσο τα θεσμικά όργανα όσο και τα κράτη μέλη¹¹ (άρθρο 216 ΣΛΕΕ). Η Ένωση αντικαθιστά και διαδέχεται την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, η οποία καταργείται. Συνεπώς με εξαίρεση την ΣΕΚΑΕ, ο όρος Κοινότητα εξαλείφεται από το σύνολο των διατάξεων των υπολοίπων Συνθηκών. Η Συνθήκη της Λισαβόνας καταργεί επίσης τη διαίρεση σε τρεις πυλώνες, που αποτελούσε το χαρακτηριστικό της

---

⁹ Η έναρξη ισχύος της Συνθήκης έγινε με καθυστέρηση έξι περίπου μηνών, η οποία οφείλεται κυρίως στο πρώτο δημοψήφισμα που διεξήχθη για την κύρωση της Συνθήκης στην Ιρλανδία και το οποίο είχε αρνητική έκβαση, καθώς και στη συνέχεια στην προσβολή του κυρωτικού νόμου αυτής από ομάδα Τσέχων βουλευτών στο Συνταγματικό Δικαστήριο.

¹⁰ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι κανένα από τα θεσμικά όργανα της Ένωσης- πλην της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας - δεν αποκτά ξεχωριστή νομική προσωπικότητα.

¹¹ Βλ. Ευρωπαϊκό Δίκαιο, Ευγενία Ρ. Σαχπεκίδου, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2011, σελ. 121 επ.

Ένωσης , ενώ εισάγει και μια νέα Συνθήκη, τη «Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης».

Με τις πολιτικού χαρακτήρα διακηρύξεις του προοιμίου, το κείμενο της ΣΕΕ/Λ δίνει μια νέα, συνταγματικής σοβαρότητας διάσταση στην ενοποίηση με την αναφορά στην πολιτική, θρησκευτική και ανθρωπιστική κληρονομιά της Ευρώπης, από την οποία αναπτύχθηκαν οι παγκόσμιες αξίες των απαράβατων και αναφαίρετων δικαιωμάτων του ανθρώπου, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας και του κράτους δικαίου και την προσήλωση τόσο στις αρχές αυτές όσο και στα θεμελιώδη κοινωνικά δικαιώματα, με αναφορά στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη του Τορίνο του 1961 και στον Κοινοτικό Χάρτη των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων του έτους 1989.

Στο άρθρο 6 της Συνθήκης της Λισαβόνας απαριθμούνται οι τρεις πηγές της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Στην παράγραφο 1 ρυθμίζεται η τύχη του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων , στην παράγραφο 2 η μελλοντική προσχώρηση της Ένωσης στην ΕΣΔΑ και τέλος στην παράγραφο 3 αναγνωρίζεται ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ και όπως απορρέουν από τις συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών , αποτελούν μέρος των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης.

Έτσι η νέα τροποποιητική Συνθήκη της Λισαβόνας, μετά την αποτυχία της Συνταγματικής Συνθήκης, δεν συμπεριλαμβάνει το Χάρτη στο κείμενό της, αλλά αναφέρει ρητά στο άρθρο 6 ότι ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων έχει την ίδια νομική αξία με τις Συνθήκες. Συνεπώς ο Χάρτης αποκτά ισοδύναμη νομική αξία με τη Συνθήκη και κατατάσσεται στην ανώτατη ιεραρχική βαθμίδα των πηγών της Ένωσης.

Η Συνθήκη της Λισαβόνας παράλληλα με την αναγνώριση της δεσμευτικής ισχύος του Χάρτη βελτιώνει ακόμη περισσότερο την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων επιτυγχάνοντας να διευρύνει τη δυνατότητα πρόσβασης των ιδιωτών στο ΔΕΕ ως προς τον έλεγχο των πράξεων γενικής ισχύος της Ένωσης. Η διάταξη που απαγόρευε στην ουσία την άσκηση προσφυγής ακυρώσεως από ιδιώτες κατά κανονιστικών πράξεων γενικής ισχύος της Ένωσης τροποποιήθηκε και αμβλύθηκαν ως ένα βαθμό οι

προϋποθέσεις παραδεκτού των προσφυγών του, αλλά μόνο κατά των κανονιστικών πράξεων που δεν χρειάζονται εκτελεστικά μέτρα.

Στην αρμοδιότητα του ΔΕΕ περνούν με τη Συνθήκη και τα θέματα δικαστικής και αστυνομικής συνεργασίας, γεγονός που καταδεικνύει την αρμοδιότητα του σε σχέση με τα θεμελιώδη δικαιώματα που αφορούν στους παραπάνω τομείς. Επίσης στην αρμοδιότητα του ΔΕΕ υπάγεται πλέον και ο έλεγχος της νομιμότητας σε σχέση με τα θεμελιώδη δικαιώματα των αποφάσεων του Συμβουλίου στο πλαίσιο της εξωτερικής πολιτικής που προβλέπουν περιοριστικά μέτρα εναντίον φυσικών και νομικών προσώπων.

2.4.1. Η μεταρρυθμιστική Συνθήκη και η δεσμευτικότητα του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Η αναγνώριση της δεσμευτικότητας του Χάρτη από τη Συνθήκη της Λισαβόνας γέννησε καταρχήν το ερώτημα της εμβέλειας της δεσμευτικότητάς του στα κράτη μέλη, υπό την έννοια ότι το ΔΕΕ θα ελέγχει κάθε διάταξη των εθνικών δικαίων βασισμένο στα όσα ορίζει ο Χάρτης. Η απάντηση είναι ότι ο Χάρτης απευθύνεται στους θεσμούς και τα λοιπά όργανα και οργανισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης τηρουμένης της αρχής της επικουρικότητας, καθώς και στα κράτη μέλη, μόνο όμως όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης. Αυτό σημαίνει ότι οι Ευρωπαϊκές Αρχές όταν ενεργούν εκτός του πεδίου εφαρμογής του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δηλαδή όταν λειτουργούν στο πλαίσιο της εθνικής τους αρμοδιότητας δεν δεσμεύονται από τις διατάξεις του.

Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 6 αριθ.1 παρ.2 της Συνθήκης της Λισαβόνας ορίζεται κατά τρόπο ρητό ότι οι διατάξεις του Χάρτη δεν επεκτείνουν με κανέναν τρόπο τις αρμοδιότητες της Ένωσης όπως αυτές έχουν προσδιορισθεί από τις Συνθήκες. Επίσης στο άρθρο 51 του ΧΘΔ αναφέρεται ότι ο Χάρτης δε θα μπορούσε να ερμηνευτεί κατά τρόπο που να επιτρέπει τη διεύρυνση των αρμοδιοτήτων της Ένωσης, ενώ οι εθνικές κυβερνήσεις έκριναν σκόπιμο να υιοθετήσουν και μια Διακήρυξη, στην οποία να επιβεβαιώνουν αυτό το σημείο. Δηλαδή, τα κράτη μέλη φρόντισαν να επιβεβαιώσουν με απόλυτα σαφή τρόπο, ότι το νομικά δεσμευτικό καθεστώς του Χάρτη δεν συνεπάγεται ότι μπορεί να προσφέρει από μόνο του μία νομική

βάση που να επιτρέπει στα όργανα της Ένωσης, να νομοθετήσουν σε τομείς στους οποίους δεν έχουν αρμοδιότητα. Συνεπώς, μολονότι ο Χάρτης περιλαμβάνει κάποια θεμελιώδη δικαιώματα σε τομείς όπου η Ένωση δεν έχει καθόλου ή έχει λίγες αρμοδιότητες, παρόλο αυτά δεν προβλέπεται η δυνατότητα της να παρεμβαίνει έμμεσα ή άμεσα στην άσκηση αυτών των δικαιωμάτων. Αυτό θα μπορούσε να σημαίνει μια σημαντική αδυναμία της Ένωσης να ανταποκριθεί, όταν ολοκληρωθεί η προσχώρηση στην ΕΣΔΑ, στις περιπτώσεις καταδικαστικών εναντίον της αποφάσεων του ΕΔΔΑ και στην απαίτηση συμμόρφωσης με τις αποφάσεις αυτές.

3. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

3.1. Η προσχώρηση της Ε.Ε. στην ΕΣΔΑ

Η ΕΣΔΑ αποτελεί μια διεθνή σύμβαση, από την οποία δεσμεύονται δυνάμει του διεθνούς δικαίου όλα τα κράτη μέλη της Ένωσης, άλλα επειδή υπήρξαν ιδρυτικά μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης και άλλα επειδή προσχώρησαν στη συνέχεια. Αποτελεί όμως και τη διεθνή σύμβαση, η οποία απέκτησε μακράν όλων των άλλων, τόσο μεγάλη σημασία για την πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης και μάλιστα χωρίς οι Κοινότητες ή η Ένωση να αποτελούν συμβαλλόμενα μέρη της. Η αιτία αυτής της ξεχωριστής θέσης της συνδέεται βέβαια με τα ελλείμματα, που φάνηκε να παρουσιάζει τα πρώτα χρόνια η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο εσωτερικό των Κοινοτήτων και τις προσπάθειες κάλυψής τους.

Στο πλαίσιο αυτό το ΔΕΚ καταφεύγει στα άρθρα της ΕΣΔΑ σχεδόν κάθε φορά που συμπληρώνει τον άγραφο, νομολογιακό κατάλογο θεμελιωδών δικαιωμάτων. Το άρθρο ΣΤ, μετέπειτα 6 τη ΣΕΕ, την συμπεριλαμβάνει στις πηγές των θεμελιωδών δικαιωμάτων, τα οποία η Ένωση διακηρύσσει ότι σέβεται, ενώ από τις αρχές της δεκαετίας του '90 και στη συνέχεια, ο Χάρτης της Νίκαιας και ο Χάρτης που συνοδεύει τη Μεταρρυθμιστική Συνθήκη επιβεβαιώνουν τα δικαιώματα που πηγάζουν από τις διατάξεις της. Δεν είναι λοιπόν υπερβολή να υποστηριχθεί ότι η ΕΣΔΑ συγκροτεί πράγματι, το κύριο σημείο αναφοράς για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στις Κοινότητες και σήμερα στην Ένωση.

Εδώ και χρόνια, ωστόσο, η απλή αναφορά της ΕΣΔΑ ως πηγής έμπνευσης για τα υπό διαμόρφωση θεμελιώδη δικαιώματα στις Κοινότητες δεν κρίνεται επαρκής. Παρά το γεγονός ότι το ΔΕΚ προσφεύγοντας στην ΕΣΔΑ, ερμηνεύει τους κανόνες της συνήθως κατά τρόπο ανάλογο με εκείνον του ΕΔΔΑ, θεωρήθηκε ότι μόνο η προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στην ΕΣΔΑ θα μπορούσε να επιλύσει οριστικά το πρόβλημα της

ικανοποιητικής προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην κοινωνική έννομη τάξη. Το σπουδαιότερο επιχείρημα της προσέγγισης αυτής είναι η παρουσία του ΕΔΔΑ, το οποίο σε περίπτωση προσχώρησης, θα αποκτούσε δικαιοδοσία απευθείας και επί των Κοινοτήτων, όπως ακριβώς έχει δικαιοδοσία έναντι των συμβαλλομένων στην ΕΣΔΑ κρατών.

Στις προσπάθειες του ΔΕΚ θα ερχόταν τότε να προστεθεί και ένας περαιτέρω εξωτερικός έλεγχος σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Μία από τις σοβαρότερες κινήσεις προς την κατεύθυνση της προσχώρησης της Κοινότητας στην ΕΣΔΑ, έγινε στις αρχές της δεκαετίας του '90 όταν η Επιτροπή έχοντας τη θερμή συμπαράσταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου επανέφερε το ζήτημα και με αφορμή αυτή την κίνηση το Συμβούλιο υπέβαλε ενώπιον του ΔΕΚ αίτηση γνωμοδότησης για τις προοπτικές προσχώρησης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στην ΕΣΔΑ. Ιδιαίτερα απασχόλησε το ζήτημα του νομικού ερείσματος που θα εκρίνετο ως κατάλληλο για την προσχώρηση Προτεινόταν το τότε άρθρο 235 ΣΕΟΚ, μετέπειτα 308 ΣΕΚ και σημερινό 352 ΣΛΕΕ. Σύμφωνα με τη γνωμοδότηση του ΔΕΚ η προσχώρηση της Κοινότητας στην ΕΣΔΑ, παρά τη σημασία του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου για την νομιμότητα των κοινοτικών πράξεων, θα έπρεπε να ακολουθηθεί και από μεταβολές συνταγματικής εμβέλειας οι οποίες υπερέβαιναν τα όρια της νομικής βάσης του άρθρου 235 ΣΕΟΚ.

Ωστόσο δεν υπήρχε στη Συνθήκη διάταξη, η οποία να παρέχει στα κοινοτικά όργανα εξουσία θέσπισης κανόνων στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της σύναψης αντιστοίχων διεθνών συμφωνιών, με αποτέλεσμα να απαιτείται η αναθεώρηση του πρωτογενούς κοινοτικού δικαίου για την δυνατότητα προσχώρησης. Βέβαια, εμπόδια υπήρχε και από την πλευρά της ΕΣΔΑ, η οποία στο άρθρο 59 προέβλεπε προσχώρηση μόνο κρατών μελών και όχι διεθνών οργανισμών.

Η προσχώρηση της Ένωσης στην ΕΣΔΑ συνέχισε παρ' όλα αυτά να συμβολίζει τη διάθεση για την εξασφάλιση της έξωθεν καλής μαρτυρίας αναφορικά με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων από την ενωσιακή έννομη τάξη. Γι' αυτό το λόγο συμπεριλήφθηκε τόσο στο κείμενο της Συνταγματικής Συνθήκης (άρθρο 1-9 II), όσο και στο άρθρο 6 II ΣΕΕ/Λ. Η διάταξη, όπως αυτή ισχύει σήμερα αποτελεί την νομιμοποιητική βάση για την έναρξη των διαδικασιών της προσχώρησης της Ένωσης στην ΕΣΔΑ και

αντιμετωπίζει οριστικά το πρόβλημα, όπως αυτό από το ΔΕΚ με τη γνωμοδότησή του.

Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή συνάγεται εύκολα το συμπέρασμα ότι θεμελιώνεται υποχρέωση της ΕΕ για προσχώρηση στην ΕΣΔΑ. Αν και δεν υφίσταται κάποιο χρονικό όριο, εντός του οποίου θα πρέπει να πραγματοποιηθεί η προσχώρηση, πάντως, καταρχήν υποχρέωση των θεσμικών οργάνων και των κρατών μελών να θέσουν σε κίνηση τη διαδικασία προσχώρησης στην ΕΣΔΑ, ενώ παράλειψη των ενδεικνυόμενων ενεργειών θα μπορούσε ίσως να συνιστά και παράβαση της ΣΕΕ.

Εκ μέρους της ΕΣΔΑ, έχουν ήδη αρθεί τα εμπόδια και έχουν γίνει τα απαραίτητα βήματα για την υποδοχή της Ένωσης. Με το άρθρο 17 του «Πρωτοκόλλου υπ' αριθ. 14, στη Σύμβαση για την προάσπιση των δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, το οποίο τροποποιεί το σύστημα ελέγχου της Σύμβασης». Που υπογράφηκε τον Ιούλιο του 2004 και τέθηκε σε ισχύ μόλις την 1^η Ιουνίου 2010, προστέθηκε στο άρθρο 59 μια δεύτερη παράγραφος, η οποία προβλέπει ότι «η Ευρωπαϊκή Ένωση μπορεί να προσχωρήσει στην παρούσα Σύμβαση».

Από την πλευρά της Ένωσης τίθενται διάφορα ζητήματα, τόσο ουσιαστικά, όσο και διαδικαστικά, που αφορούν στη μελλοντική προσχώρηση. Στο ειδικό πρωτόκολλο αριθ. 8 που συνοδεύει τη Μεταρρυθμιστική Συνθήκη, αναφέρεται ότι σε συνάρτηση με τους ουσιαστικούς όρους της προσχώρησης, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της Ένωσης και του δικαίου της, τόσο κατά την ενδεχόμενη συμμετοχή της Ένωσης στα ελεγκτικά όργανα της ΕΣΔΑ, όσο και κατά την άσκηση προσφυγών είτε τρίτων κρατών είτε φυσικών-νομικών προσώπων κατά των κρατών μελών ή και της Ένωσης. Επομένως συνάγεται ότι η προσχώρηση δε θα πρέπει να αλλοιώνει τη στάση που έχουν τηρήσει μέχρι τώρα κράτη μέλη έναντι της ΕΣΔΑ, ούτε τις αρμοδιότητες των οργάνων της, αποφεύγοντας παρεκκλίσεις από διατάξεις της ή από επιφυλάξεις που έχουν διατυπωθεί.

Αναφορικά με τη διαδικασία που θα πρέπει να ακολουθηθεί, για την προσχώρηση, είναι αυτή του άρθρου 218 ΣΛΕΕ, σχετικά με τη σύναψη διεθνών συμφωνιών από την Ένωση. Ωστόσο, η ΣΛΕΕ προβλέπει ειδικά για την προσχώρηση στην ΕΣΔΑ τρεις περαιτέρω όρους, οι οποίοι αποκλίνουν

από τη συνήθη διαδικασία υπογραφής διεθνών συμφωνιών της Ένωσης και ως εκ τούτου δυσχεραίνουν την επίτευξη του εγχειρήματος.

Πρώτος από τους ανωτέρω όρους είναι αυτός που προβλέπεται στην έκτη παράγραφο του άρθρου 218 ΣΛΕΕ, σύμφωνα με τον οποίο πρέπει καταρχήν να δοθεί η έγκριση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Δεύτερος από τους όρους είναι αυτός που προβλέπεται στην παράγραφο 8 του ίδιου άρθρου, σύμφωνα με τον οποίο το Συμβούλιο θα πρέπει σε όλη τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων για την προσχώρηση στην ΕΣΔΑ να αποφασίζει ομόφωνα, σε αντίθεση με όλες τις άλλες περιπτώσεις όπου αποφασίζει με ειδική πλειοψηφία. Τέλος τα κράτη μέλη θα πρέπει στη συνέχεια να κυρώσουν τη συμφωνία προσχώρησης στην ΕΣΔΑ δυνάμει των προβλέψεων του εθνικού τους συνταγματικού δικαίου. Στην περίπτωση αυτή βέβαια τα κράτη μέλη δεν διαθέτουν διακριτική ευκαιρία σε σχέση προς την κύρωση, καθώς δεσμεύονται από το άρθρο 6 II ΣΕΕ/Λ να προχωρήσουν στην ενέργεια αυτή.

Κύρια συνέπεια της προσχώρησης της Ένωσης στην ΕΣΔΑ θα είναι η δέσμευσή της βάσει του διεθνούς δικαίου, όπως συμβαίνει με κάθε άλλη διεθνή σύμβαση, την οποία καταρτίζει η Ένωση, δηλαδή δυνάμει του άρθρου 216 II ΣΛΕΕ. Επίσης δημιουργούνται οι προϋποθέσεις του εξωτερικού δικαστικού ελέγχου των πράξεων της Ένωσης, ώστε ενώπιον του ΕΔΔΑ να προσφεύγουν τόσο φυσικά και νομικά πρόσωπα, όσο και κράτη μέλη, αλλά και τρίτα κράτη, εναντίον πράξεων ή παραλείψεων των θεσμικών οργάνων της Ένωσης, ακόμη και του ίδιου του ΔΕΕ, για ενδεχόμενη παράβαση της ΕΣΔΑ. Στην περίπτωση αυτή, που αποτελεί και το αποκορύφωμα της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η προσφυγή στο δικαιοδοτικό όργανο της ΕΣΔΑ είναι παραδεκτή μόνο εάν έχουν ήδη εξαντληθεί τα ένδικα μέσα του εσωτερικού δικαίου του προσφεύγοντος κάθε φορά. Συνεπώς τα φυσικά και νομικά πρόσωπα θα πρέπει να έχουν ασκήσει ενώπιον του ΔΕΕ και των εθνικών τους δικαστηρίων, όποιες προσφυγές προβλέπει το δίκαιο της Ένωσης εφόσον είναι σχετικές με την υπόθεσή τους. Την ίδια υποχρέωση φέρουν και τα κράτη μέλη, δηλαδή την προσπάθεια επίλυσης των διαφορών τους με την Ένωση πρώτα στο εσωτερικό της και ενώπιον του ΔΕΕ και έπειτα με προσφυγή ενώπιον του ΕΔΔΑ. Σε αντίθετη περίπτωση παραβιάζουν το άρθρο 344 ΣΛΕΕ, το οποίο τα υποχρεώνει να μην επιλύουν διαφορές

σχετικές με την ερμηνεία ή την εφαρμογή των Συνθηκών κατά τρόπο διαφορετικό από εκείνον που προβλέπουν οι Συνθήκες.

Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων μέχρι σήμερα βασίστηκε κατά κύριο λόγο στις προσπάθειες του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και στον άγραφο, νομολογιακό κατάλογο θεμελιωδών δικαιωμάτων, τον οποίο έχει καταρτίσει. Ο άγραφος κατάλογος βασίζεται στις γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης και έχει ως αφετηρία του, αφενός «...τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, που υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950...», αφετέρου «...τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών»

3.2. Το πεδίο εφαρμογής του χάρτη

Ενώ η ΕΣΔΑ και οι υπόλοιπες συμβάσεις προστασίας των δικαιωμάτων του Ανθρώπου δεσμεύουν όλα τα όργανα των συμβαλλόμενων Κρατών και απευθύνονται σε όλα τα πρόσωπα που βρίσκονται υπό την δικαιοδοσία των τελευταίων, το πεδίο εφαρμογής του Χάρτη είναι σαφέστατα οριοθετημένο. Σύμφωνα με το άρθρο 51 οι διατάξεις του Χάρτη απευθύνονται σε όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης τηρουμένης της αρχής της επικουρικότητας και στα Κράτη μέλη μόνο όταν εφαρμόζουν το δικαίο της Ένωσης.

Ο περιορισμός αυτός βέβαια δεν αποτελεί καινοτομία στο πεδίο του κοινοτικού δικαίου. Σύμφωνα με την νομολογία του ΔΕΚ η υποχρέωση σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων επιβάλλεται στα κράτη μέλη όταν αυτά ενεργούν στο πλαίσιο του κοινοτικού δικαίου. Επίσης νεότερη νομολογία του ΔΕΚ ορίζει ότι «οι επιταγές που απορρέουν από την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην κοινοτική έννομη τάξη δεσμεύουν επίσης τα κράτη μέλη όταν εφαρμόζουν κοινοτικές ρυθμίσεις».

Τη διατύπωση αυτή επαναλαμβάνει ο Χάρτης, χωρίς να επεκτείνει την εμβέλεια του κοινοτικού δικαίου των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Συνεπώς στις περιπτώσεις εκείνες, όπου μια συγκεκριμένη υπόθεση δεν παρουσιάζει

επαρκή σύνδεσμο με καταστάσεις, που ρυθμίζουν οι διατάξεις του πρωτογενούς κοινοτικού δικαίου, δε θα εφαρμόζεται ο Χάρτης αλλά μόνο η ΕΣΔΑ. Στην κατηγορία αυτή εμπίπτουν και οι περιπτώσεις όπου ένα εθνικό μέτρο μπορεί μεν να παρεμποδίσει την άσκηση εκ μέρους του ενδιαφερομένου μιας κοινοτικής ελευθερίας, η προοπτική όμως της ελευθερίας αυτής είναι καθαρά υποθετική .

4. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΠΡΑΣΙΝΗ ΒΙΒΛΟΣ

Προς την κατεύθυνση της προσπάθειας προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και υπό τη ρητή πρόβλεψη του άρθρου 31(1) ΣυνθΕΕ, η Επιτροπή επεξεργάστηκε ένα κείμενο για τις διαδικαστικές εγγυήσεις υπέρ υπόπτων και κατηγορουμένων σε ποινικές διαδικασίες στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επικεντρώνοντας κυρίως την προσπάθεια αυτή στο θέμα των δικονομικών εγγυήσεων υπέρ των κατηγορουμένων σε ποινικές διαδικασίες, κρίνοντας ότι τα ζητήματα εκείνα τα οποία είχαν το σημαντικότερο ενδιαφέρον για άμεση αντιμετώπιση ήταν, α) η πρόσβαση σε δικηγόρο τόσο κατά την προδικασία, όσο και κατά τη διάρκεια της δίκης, β) η πρόσβαση των αλλοδαπών κατηγορουμένων σε διερμηνέα και μεταφραστή, γ) η γνωστοποίηση στον ύποπτο και κατηγορούμενο των δικαιωμάτων του, δ) η προστασία των ευρισκομένων σε μειονεκτική θέση υπόπτων και κατηγορουμένων και ε) η πρόσβαση των αλλοδαπών κατηγορουμένων σε προξενική βοήθεια.

Τελικά η Επιτροπή κατέληξε την 19.2.2003 στην έκδοση της πράσινης βίβλου για τις διαδικαστικές εγγυήσεις υπέρ των υπόπτων και κατηγορουμένων σε ποινικές διαδικασίες στο πλαίσιο της ΕΕ.

Η πράσινη βίβλος επικεντρώνει αρχικώς το ενδιαφέρον στα παραπάνω πέντε ζητήματα με κύριο στόχο να αξιολογήσει αν τα κράτη μέλη συμμορφώνονται προς τις αντίστοιχες υποχρεώσεις τους. Επιπλέον, η στόχευση της πράσινης βίβλου είναι η επίτευξη του ελάχιστου κοινού επιπέδου διαδικαστικών εγγυήσεων μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ σε σχέση με τα δικαιώματα προσώπων υπόπτων, διωκομένων και καταδικασθέντων για ποινικό αδίκημα.

Σύμφωνα με το εισαγωγικό κείμενο, είναι σημαντικό για τις δικαστικές αρχές των κρατών μελών της ΕΕ να υπάρχει εμπιστοσύνη στα δικαστικά συστήματα των άλλων κρατών μελών. Η πίστη στις δικονομικές εγγυήσεις και η δικαιοσύνη των διαδικασιών ενδυναμώνει αυτή την εμπιστοσύνη. Για το λόγο αυτό είναι επιθυμητή η ύπαρξη αυτών των ελαχίστων κοινών ορίων

εγγυήσεων στο χώρο της Ένωσης, έστω και αν τα μέσα επίτευξης αυτών των στόχων επαφίνται στα κατ' ιδίαν κράτη μέλη.

Η προσπάθεια αυτή της Επιτροπής έγινε στα πλαίσια του εναρμονισμού των κρατών μελών στην προστασία και ομαλή λειτουργία αυτών των εγγυήσεων, ώστε να βελτιωθεί στην πράξη η αμοιβαία εμπιστοσύνη. Βεβαίως σε θεσμικό πλαίσιο, αυτές οι εγγυήσεις υπάρχουν στην ΕΣΔΑ, την οποία έχουν κυρώσει τόσο τα υπάρχοντα όσο και τα υπό ένταξη νέα κράτη μέλη στην ΕΕ. Το ζήτημα όμως τώρα είναι να αναπτυχθούν πρακτικά εκείνα τα μέσα προς βελτίωση της αποτελεσματικότητας της λειτουργίας αυτών των ελαχίστων ορίων εγγυήσεων σε κοινοτικό επίπεδο.

Σκοπός επίσης αυτής της πράσινης βίβλου είναι να επιβεβαιώσει ότι τα δικαιώματα αυτά δεν προστατεύονται θεωρητικά και ιδεατά στο πλαίσιο της ΕΕ, αλλά πρακτικά και αποτελεσματικά. Οι διαφορές που παρουσιάζονται στον τρόπο που τα δικαιώματα αυτά μετατρέπονται σε πράξη, σε εθνικό δικονομικό επίπεδο, δεν αποκαλύπτουν απαραίτητα και παραβίαση της ΕΣΔΑ. Παρά ταύτα αποκλίνουσες πρακτικές δημιουργούν τον κίνδυνο διάσπασης της κοινής εμπιστοσύνης και συμμόρφωσης, που αποτελούν την απαραίτητη βάση της αμοιβαίας αναγνώρισης.

Αυτή η απόλυτα ακριβής παρατήρηση δικαιολογεί το ενδιαφέρον της ΕΕ για λήψη δράσης, σύμφωνα με το άρθρο 31 της ΣυνθΕΕ. Η δράση αυτή δεν είναι αναγκαίο να λάβει τη μορφή μιας ευθείας παρέμβασης προς τα κράτη μέλη με στόχο αυτά να αλλάξουν ουσιωδώς τους εθνικούς κώδικες ποινικής δικονομίας, αλλά αντίθετα φιλοδοξεί να παγιώσει και καθιερώσει μια «καλύτερη ευρωπαϊκή πρακτική», η οποία θα στοχεύει στη διευκόλυνση και διασφάλιση μιας πλέον αποτελεσματικής και ορατής πρακτικής λειτουργίας αυτών των δικαιωμάτων και εγγυήσεων.

Οι δικονομικοί κανόνες θα πρέπει να ανταποκρίνονται ευθέως προς τις ίδιες εγγυήσεις, επιβεβαιώνοντας ότι τα πρόσωπα δε θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ανομοιόμορφα, ανάλογα με τη δικαιοδοσία στην οποία υπάγεται η υπόθεσή τους. Οι ευρωπαίοι πολίτες αναμένουν να υπάρχουν ισοδύναμα επίπεδα σεβασμού των εγγυήσεων σε ποινικές διαδικασίες μέσα στο πλαίσιο της ΕΕ. Στο Συμβούλιο της Κοπεγχάγης (1993), αποφασίστηκε ως προϋπόθεση της ένταξης νέων μελών στην ΕΕ η πλήρωση συγκεκριμένων κριτηρίων, μεταξύ των οποίων και η εγγύηση ότι τα

ανθρώπινα δικαιώματα γίνονται σεβαστά στο υποψήφιο κράτος μέλος. Όπως επισημάνθηκε, όλα αυτά τα μέτρα εντάσσονται στη λογική ότι αποτελούν το αναγκαίο αντίβαρο των μέτρων αμοιβαίας αναγνώρισης, όπως το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και η αμοιβαία αναγνώριση δικαστικών αποφάσεων.

Χρέος των κρατών μελών της ΕΕ είναι η εξασφάλιση ενός εθνικού πλαισίου ποινικής δικαιοσύνης το οποίο λειτουργεί αποτελεσματικά και δίκαια, ώστε το ΕυρΔΔΑ να αποτελεί το έσχατο μέσο καταφυγής του ατόμου.

4.1. Τα πέντε θεμελιώδη δικαιώματα σύμφωνα με την πράσινη βίβλο

Το **δικαίωμα στην παρουσία δικηγόρου κατά την προδικασία και τη δίκη** θεωρήθηκε το πλέον θεμελιώδες των δικαιωμάτων, καθώς το πρόσωπο που στερείται δικηγόρου είναι λιγότερο πιθανό να γνωρίζει τα υπόλοιπα δικαιώματα του, ώστε αυτά να γίνουν σεβαστά. Αποτελεί, δηλαδή, την πηγή όλων των άλλων δικαιωμάτων, αφού η ύπαρξη δικηγόρου διασφαλίζει την άσκηση και των λοιπών δικαιωμάτων. Το δικαίωμα στην παρουσία δικηγόρου εγείρεται αμέσως μετά τη σύλληψη, οπουδήποτε αυτή λαμβάνει χώρα.

Θεμελιώδες επίσης είναι το **δικαίωμα του κατηγορουμένου σε κατάλληλο διερμηνέα και μεταφραστή** των βασικών εγγράφων της σε βάρος του δικογραφίας. Το δικαίωμα αυτό του κατηγορουμένου εκτείνεται και στις αγορεύσεις των συνηγόρων πολιτικής αγωγής και υπεράσπισης, ώστε να μπορεί να εκθέτει στο δικαστήριο τη δική του εκδοχή για την υπόθεση.

Θεμελιώδες δικαίωμα είναι **επίσης η προστασία ειδικών κατηγοριών προσώπων που βρίσκονται σε μειονεκτική θέση**. Η Επιτροπή προτείνει την καθιέρωση από τα κράτη μέλη ενός μηχανισμού αναγνώρισης προσώπων που εμπίπτουν σε αυτές τις κατηγορίες, σε συνδυασμό με ειδικότερες ρυθμίσεις που θα έχουν στόχο την παροχή μεγαλύτερου βαθμού προστασίας των δικαιωμάτων τους, όταν εμπλέκονται σε ποινικές διαδικασίες.

Τέτοιες κατηγορίες προσώπων θεωρούνται οι αλλοδαποί και κυρίως αυτοί που δεν μιλούν τη γλώσσα του κράτους φιλοξενίας, οι ανήλικοι κάτω των 18 ετών, πρόσωπα που μειονεκτούν λόγω ψυχικής ή διανοητικής νόσου, όπως επίσης, πρόσωπα που μειονεκτούν λόγω φυσικής αναπηρίας ή σοβαρών προβλημάτων υγείας. Επιπλέον έγκυες γυναίκες ή μητέρες ανήλικων παιδιών, πρόσωπα που δεν γνωρίζουν ανάγνωση και γραφή και τέλος πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο ή πρόσωπα εξαρτημένα από το αλκοόλ ή ναρκωτικές ουσίες, ιδίως όταν τελούν υπό την επήρεια στερητικών φαινομένων.

Τέλος ιδιαίτερης σημασίας θεμελιώδες δικαίωμα αποτελεί αυτό της **προξενικής βοήθειας**, καθώς και της **γνωστοποίησης των δικαιωμάτων** στους υπόπτους και τους κατηγορουμένους, με τον εφοδιασμό τους με ένα έγγραφο σημείωμα των βασικών τους δικαιωμάτων («Επιστολή Δικαιωμάτων»).

5. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

5.1. ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΠΕΡΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ

Οι σχέσεις του κοινοτικού /ενωσιακού φαινομένου με τη δημοκρατική αρχή υπήρξαν πάντοτε πολύπλοκες. Οι σχέσεις αυτές λαμβάνουν κατά βάση δύο μορφές. Πρωτίστως αφορούν τα δημοκρατικά πολιτεύματα των κρατών μελών και κατά δεύτερο λόγο τη λειτουργία της δημοκρατίας στο εσωτερικό της Ένωσης. Οι δυσκολίες που εμφανίζονται και τα ερωτήματα που γεννώνται οφείλονται κατά ένα μεγάλο μέρος στα πρωτόγνωρα χαρακτηριστικά που εμφανίζει η ευρωπαϊκή ενοποίηση.

Καταρχήν δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το ζήτημα της δημοκρατικής οργάνωσης των κρατών μελών απασχόλησε τις Ευρωπαϊκές κοινότητες από την εποχή της ίδρυσής τους. Μόνο δημοκρατικά κράτη συγκρότησαν τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες και μόνο δημοκρατικά κράτη έγιναν δεκτά μέχρι σήμερα στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Υποχωρήσεις στο ζήτημα του πολιτεύματος μιας χώρας μέλους ή μιας υποψήφιας χώρας δεν συνηθίζονται στην κοινοτική Ευρώπη και μετέπειτα στην Ένωση. Στη συντριπτική πλειοψηφία των συνταγμάτων των κρατών μελών συναντά κανείς την δήλωση προσήλωσης στο δημοκρατικό πολίτευμα και στην αρχή της λαϊκής κυριαρχίας.

Η δημοκρατική αρχή, το αντιπροσωπευτικό σύστημα και η λαϊκή κυριαρχία συνδέονται στα σύγχρονα δημοκρατικά κράτη αναπόσπαστα μεταξύ τους και στοιχειοθετούν τον πυρήνα των κοινών συνταγματικών παραδόσεων όλων των ευρωπαϊκών χωρών, όχι μόνο των κρατών μελών της Ένωσης, αλλά και εκείνων που συνεργάζονται στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Ενώ ωστόσο οι προϋποθέσεις που αξιώνονται από τα κράτη μέλη είναι στο συγκεκριμένο ζήτημα κατά κανόνα αυστηρές, δε φαινόταν αρχικά να ισχύει το ίδιο για τις Κοινότητες. Το πρόβλημα που έλαβε στο πλαίσιο της κοινοτικής έννομης τάξης τον τίτλο «έλλειμμα δημοκρατίας», οξύνθηκε ακόμη

περισσότερο λόγω της απουσίας **γραφπού καταλόγου θεμελιωδών δικαιωμάτων** και απείλησε κατά καιρούς την απρόσκοπτη εξέλιξη της ενωσιακής ολοκλήρωσης. Η κατάσταση γινόταν ακόμη σοβαρότερη, αν συνυπολογισθεί και η γενικότερη χαλάρωση της παραδοσιακής αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας σε όλα τα κράτη μέλη της εποχής μας, με τη σταδιακή αποδυνάμωση των κοινοβουλίων και τη μετάθεση σημαντικών αρμοδιοτήτων τους στην εκτελεστική εξουσία.

5.2. Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Η κατοχύρωση και η αποτελεσματικότερη προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων απασχόλησε έντονα τα κοινοτικά όργανα τα οποία ενέτειναν τις προσπάθειες τους προς την κατεύθυνση αυτή, μετά την κρίση που προκάλεσε το γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο με την απόφαση του «Solange». Ξεχωριστή είναι στο σημείο αυτό η συμβολή του ΔΕΚ, το οποίο με επιμονή και συνέπεια συνέχισε τη διαμόρφωση του άγραφου καταλόγου θεμελιωδών δικαιωμάτων, εμπνεόμενο ιδίως από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών ως «γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου» και από την ΕΣΔΑ.

Από τα θεμελιώδη δικαιώματα, που προέκυψαν μέσω της διεργασίας αυτής μπορούμε ενδεικτικά να αναφέρουμε τη θρησκευτική ελευθερία, το δικαίωμα ιδιοκτησίας, το δικαίωμα για σεβασμό της οικογενειακής ζωής, την αρχή του τεκμηρίου αθωότητας και τέλος τη ιδιωτική ζωή και την προστασία του ιατρικού απορρήτου ως πτυχή του δικαιώματος της ιδιωτικής ζωής.

Η προσπάθεια αυτή αναγνωρίστηκε με επίσημο τρόπο από δύο πολύ σημαντικές πλευρές κατά τη δεκαετία του '80. Καταρχήν το ίδιο το γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο με νεότερη απόφαση του αποδέχτηκε τη σοβαρότητα και αποτελεσματικότητα της παρεχόμενης κατ' αυτόν τον τρόπο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην κοινοτική έννομη τάξη και διακήρυξε ότι δεν θα θεωρεί πλέον παραδεκτά αιτήματα για έλεγχο συνταγματικότητας των κοινοτικών πράξεων, επί όσο χρονικό διάστημα η παρεχόμενη από το ΔΕΚ έννομη προστασία ανταποκρίνεται στις

αρχές και τα γνωρίσματα της παρεχόμενης από το ίδιο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Κατά δεύτερον το ίδιο το ΕΔΔΑ διακήρυξε ότι η διασφαλιζόμενη από το ΔΕΚ κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι «ισοδύναμη» προς την έννομη προστασία στο πλαίσιο της ΕΣΔΑ.

Το ίδιο όμως δικαστήριο υπέβαλε σε έλεγχο πράξη κράτους μέλους, η οποία μετέφερε στο εσωτερικό του κράτους αυτού κοινοτική οδηγία, θεωρώντας ότι οι εθνικές πράξεις δεν διαφεύγουν του ελέγχου του, μόνο επειδή επαναλαμβάνουν κοινοτικές πράξεις. Έτσι, μολονότι πράξεις και αποφάσεις των θεσμικών οργάνων των Κοινοτήτων και της Ένωσης δεν μπορούν να αποτελέσουν απευθείας αντικείμενο ελέγχου εκ μέρους του ΕΔΔΑ, εφόσον η Ένωση δεν είχε προσχωρήσει στην ΕΣΔΑ, ο εκ πλαγίου έλεγχός τους με κριτήριο την ΕΣΔΑ δεν μπορούσε να αποκλεισθεί.

Η επαρκής κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην ΕΕ εξακολουθούσε να απασχολεί θεωρία και πράξη, περιστρεφόμενη γύρω από δύο γνωστά και από το παρελθόν θέματα. Αφενός την πιθανή προσχώρηση της Ένωσης στην ΕΣΔΑ, αφετέρου την κατάρτιση ενωσιακού καταλόγου θεμελιωδών δικαιωμάτων. Ειδικά όσο αφορά στο τελευταίο ζήτημα τα κράτη μέλη διαιρέθηκαν σε δύο ομάδες. Την πρώτη ομάδα απετέλεσαν τα κράτη εκείνα που προωθούσαν την ιδέα της δημιουργίας και πανηγυρικής υιοθέτησης δεσμευτικού γραπτού καταλόγου θεμελιωδών δικαιωμάτων και σε εκείνα που αντιδρούσαν, φοβούμενα ότι κατ' αυτόν τον τρόπο θα προκύψει μια περαιτέρω δυνατότητα ανάμειξης της Ένωσης στο εσωτερικό τους δίκαιο και μάλιστα σε τομέα ιδιαίτερα ευαίσθητο. Επικεφαλής των τελευταίων αυτών κρατών μελών τέθηκε εξ αρχής το Ηνωμένο Βασίλειο, το οποίο και κατόρθωσε ουσιαστικά να παρεμποδίσει την επίσημη υιοθέτηση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Δεκεμβρίου 2000 (Χάρτης Νίκαιας).

Η Μεταρρυθμιστική Συνθήκη όφειλε να αντιμετωπίσει το θέμα με αποφασιστικότητα, δεδομένου ότι η ευρύτερη αναγνώριση της συμβολής του άγραφου καταλόγου και της νομολογίας του ΔΕΚ παρέμενε πάντοτε εξαρτημένη από τον όρο της ισοδυναμίας προς πρότυπα άλλων, εθνικών ή διεθνών δικαστηρίων. Άλλωστε, καθόσον η Μεταρρυθμιστική Συνθήκη απηχεί ένα ιδιαίτερα προχωρημένο στάδιο θεσμικής εξέλιξης, θα ήταν πλέον αδιανόητο να παραμερισθεί από τα αντικείμενά της το ζήτημα της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ,

τον οποίο είχαν πανηγυρικά διακηρύξει το ΕυρΚοινβ, το Συμβούλιο και η Επιτροπή στη Νίκαια, το Δεκέμβριο του 2000, βρισκόταν ήδη ενσωματωμένος στο Σχέδιο Συνταγματικής Συνθήκης (άρθρα II-61 έως II-114).

Αποβλέποντας σε μεγαλύτερη ασφάλεια του δικαίου, αλλά και στην καλύτερη διασφάλιση των επιτευγμάτων της ενοποίησης, η Συνθήκη της Λισαβόνας ουσιαστικά αντέγραψε το άρθρο I-9 Συνταγματικής Συνθήκης και απέδωσε στο σημερινό άρθρο 6 ΣΕΕ/Λ με τρόπο πανηγυρικό την ισχύουσα κατάσταση της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο εσωτερικό της Ένωσης. Στις τρεις παραγράφους του άρθρου 6 ΣΕΕ/Λ απαριθμούνται οι τρεις πηγές της εν λόγω προστασίας. Αφενός ρυθμίζεται στο άρθρο 6 I ΣΕΕ/Λ η τύχη του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, κατά δεύτερον προβλέπεται στο άρθρο 6 II ΣΕΕ/Λ η μελλοντική προσχώρηση στην ΕΣΔΑ, τέλος αναγνωρίζεται με το άρθρο 6 III ΣΕΕ/Λ ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ και όπως απορρέουν από τις συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, αποτελούν μέρος των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης.

Μέσα από το κείμενο του Χάρτη επιχειρήθηκε να γίνει διαχωρισμός μεταξύ δικαιωμάτων και ελευθεριών αφενός και αρχών αφετέρου. Σύμφωνα με την πάγια ερμηνεία τους τα δικαιώματα και οι ελευθερίες δημιουργούν υποκειμενικά προνόμια τα οποία ο ιδιώτης μπορεί να επικαλεσθεί ενώπιον του δικαστηρίου για να ζητήσει την προστασία τους. Πρόκειται για τα κλασικά θεμελιώδη δικαιώματα τα οποία χαρακτηρίζονται και ως αγώγιμα.

Αντιθέτως οι αρχές έχουν ένα χαρακτήρα περισσότερο προγραμματικό, που σημαίνει ότι χρειάζονται νομοθετικά ή εκτελεστικά μέτρα για την εφαρμογή τους και επομένως έχουν περιορισμένη αγωγιμότητα η οποία περιορίζεται στον έλεγχο και την ερμηνεία των πράξεων που τις εφαρμόζουν.

6. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Συμπέρασμα

Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ενισχύθηκε ιδιαίτερα τα τελευταία 100 χρόνια, γεγονός στο οποίο συνέβαλλαν τόσο η αύξηση της κοινωνικής αφύπνισης και ευαισθητοποίησης, όσο και το νομικό πλαίσιο, το οποίο μπορεί να χαρακτηριστεί ως καλύτερα διευθετημένο, αναφορικά με τέτοιες ανησυχίες.

Σε αυτή την ενίσχυση, πολύ σημαντικό ρόλο, διαδραματίζουν τα δικαστήρια. Μάλιστα, ξεχωριστή είναι η συμβολή του ΔΕΚ, το οποίο με επιμονή και συνέπεια συνέχισε τη διαμόρφωση του άγραφου καταλόγου θεμελιωδών δικαιωμάτων, εμπνεόμενο ιδίως από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών ως γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου και από την ΕΣΔΑ¹².

Ωστόσο, το δικαστήριο με τη μεγαλύτερη δικαιοδοσία, είναι το ΕΔΔΑ, καθώς τα νομικά πρότυπα που δημιουργήσε, αναγνωρίζονται και εφαρμόζονται σε παγκόσμιο επίπεδο, ενώ συνέβαλε στην πολύτιμη προστασία των ανησυχιών για τα ανθρώπινα δικαιώματα.¹³

Η μεταρρυθμιστική Συνθήκη προώθησε επίσης σημαντικές αλλαγές για την επίτευξη της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, οι οποίες συνδέονται με τη συνταγματική ποιότητα του ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Πολύ σημαντική εξέλιξη η οποία χαρακτηρίστηκε ως βάση της καινούριας συνταγματικής πραγματικότητας στην ΕΕ ήταν η υιοθέτηση ενός ενωσιακού καταλόγου θεμελιωδών δικαιωμάτων. Με τη Συνθήκη της Λισαβόνας, προωθήθηκαν

---

¹² Το ίδιο το ΕΔΔΑ με την απόφαση της 13.09.2001, *Bosphorus Hava Yollari /Ιρλανδίας*, 45036/98, EuGRZ 2007.662, διακήρυξε ότι η διασφαλιζόμενη από το ΔΕΚ κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι «ισοδύναμη» προς την έννομη προστασία στο πλαίσιο της ΕΣΔΑ.

¹³ Mole, N., Harby, C. (2006). *The Right to Fair Trial: A Guide to the implementation of Article 6 of the European Convention on Human Rights*. Belgium: Council of Europe.

επίσης αξιοσημείωτες θεσμικές εξελίξεις αναφορικά με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Τόσο η κατοχύρωση του Χάρτη στο θεσμικό σύστημα ως πρωτογενές δίκαιο, όσο και η παροχή νομικής βάσης για προσχώρηση στην ΕΣΔΑ, συνέβαλλαν στην αύξηση της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ε.Ε.. Αναδεικνύεται έτσι, η φυσιογνωμία της Ε.Ε. ως αυτόνομη έννομη τάξη, η οποία επιθυμεί να προσχωρήσει σε μία διεθνή σύμβαση, έχοντας τη φερεγγυότητα που χρειάζεται αναφορικά με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Αξιοσημείωτη είναι επίσης η διατήρηση του προηγούμενου θεσμικού πλαισίου, καθώς τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώθηκαν τόσο στην ΕΣΔΑ, όσο και στις συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών της Ε.Ε., εξακολουθούν να ανήκουν στις γενικές αρχές του ευρωπαϊκού δικαίου.

Ως εκ τούτου, μπορεί να διαπιστωθεί η ύπαρξη πολλών επιπέδων συνταγματισμού στην Ε.Ε. μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας. Υπάρχει δηλαδή ένα σύνθετο πλέγμα από νομοθετήματα, το οποίο δημιουργεί αυτόματα μία ιεραρχική σχέση μεταξύ τους. Ωστόσο, στο άρθρο 52 του Χάρτη, διατυπώνεται μία σχέση αλληλεπίδρασης των επιπέδων αυτών. Επομένως, το ζητούμενο είναι η ύπαρξη ενός ενωσιακού κειμένου, με συνθετική προσέγγιση και ενιαία αντίληψη για τα θεμελιώδη δικαιώματα.

Τέλος, θα μπορούσε κανείς να διαπιστώσει πως μολονότι με τις τροποποιήσεις που προωθήθηκαν με τη Συνθήκη της Λισαβόνας, εξασφαλίστηκαν οι πόροι για μια πιο αποτελεσματική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, είναι αναγκαίο η Ε.Ε. να στραφεί προς την κατεύθυνση μιας ώριμης αντίληψης αναφορικά με τα θεμελιώδη δικαιώματα, μακριά από μια νοοτροπία καθαρά οικονομική.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Flaminio Costa v E.N.E.L. Judgment of the Court of 15 July 1964. English special edition 1964
- Mole, N., Harby, C. (2006). *The Right to Fair Trial: A Guide to the implementation of Article 6 of the European Convention on Human Rights*. Belgium: Council of Europe.
- Official Journal of the European Communities, C 103, 27 April 1977
- Schmidt G. Manfred, «*Θεωρίες της Δημοκρατίας*», εκδόσεις Σαββάλα, 2004
- Winkler Sebastian, Die Vermutung des "äquivalenten" Grundrechtsschutzes im Gemeinschaftsrecht nach dem Bosphorus-Urteil des EGMR, *Europäische grundrechte zeitschrift*, 662
- Γκιζάρη – Ξανθοπούλου Άννα, «*Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. μετά την Συνθήκη της Λισσαβόνας*», Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου, 2011
- Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής ένωσης, 2000 C364, 01
- Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, όπως κυρώθηκε με το Ν.Δ. 53 της 19/20 Σεπτεμβρίου 1974, δημοσίευση: 04/11/1950
- Καστανάς Ηλίας, *Η μεγάλη Ευρώπη των 44 και η ενωμένη Ευρώπη των 15(+): θεσμικές και ουσιαστικές προϋποθέσεις μιας δύσκολης εναρμόνισης*, σε Το Σ 2001
- Καστανάς Ηλίας, Κτιστάκης Γιάννης, *Επισκόπηση της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1997-1998)*, Σάκκουλας Αντ. Ν., Αθήνα, 2000
- Νάσκου Περράκη Παρ. *Μηχανισμοί προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου*, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2008
- Νάσκου-Περράκη Π., Κτιστάκης Γ., (επιμέλεια), «*Οι ελληνικές υποθέσεις στο Στρασβούργο*», τόμος α, 1991-2001, Βιβλιοθήκη Κέντρου Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου, 16, Αντ. Ν. Σάκκουλας, , Αθήνα-Κομοτηνή
- Παπαδημητρίου Γιώργος, *Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων – Σταθμός στη θεσμική ωρίμανση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, στο Ντάλης Σωτήρης (επιμ.), *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2001
- Περράκης Στέλιος, «*Διεθνής Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ΟΗΕ - Ουνέσκο - Διεθνής Οργάνωση Εργασίας - Συμβούλιο της Ευρώπης - ΟΑΣΕ - ΕΕ κ.ά.*», Εκδόσεις Σάκκουλα, 2000

Ρεββέκας Εμμαν.Παπαδοπουλου, Δικαιώματα ανθρώπου, Τριμηνιαίας Επιθεώρηση
Ατομικών και Κοινωνικών Δικαιωμάτων, Τόμος ΙΙΙ, Νο 12/2001

Σαχπεκίδου Ευγενία Ρ., «Ευρωπαϊκό Δίκαιο», Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα –
Θεσσαλονίκη 2011